МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ

Виконав: магістрант 2-го курсу,
гр. 8.2313-ср-з-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.В. Панченко

Керівник: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
професор, к.філос.н. Маловічко О.В.

Рецензент: доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.філос.н. Ель Гуессаб К.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТУ

Панченку Олександру Вікторовичу
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальна робота із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді
керівник роботи Маловічко Олена Владиславівна, доцент, к.філос.н.
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2024 року № 433-с

2. Строк подання студентом роботи 27 лютого 2025 року

3. Вихідні дані до роботи Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2017. 366 с.; Карпенко О. Г., Н. Ф. Романова Теорія та практика соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Слово, 2015. 408 с.; Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : навч. посіб. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.; Семигіна Т. В. Підготовка соціальних працівників для системи охорони здоров'я: міжнародний досвід і можливсті для України К.: ДКСЦентр, 2015. 259 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити історію становлення соціальної роботи як практичної діяльності у громаді. 2. Визначити основні поняття дослідження. 3. Визначити принципи та методи дослідження. 4. Охарактеризувати соціально вразливе дитинство як соціальне явище. 5. Проаналізувати моделі соціальної роботи в громадах. 6. Дослідити соціальну інтеграцію дітей вразливих категорій в контексті переміщення. 7. Визначити особливості соціальної роботи із соціально вразливими дітьми в ГО «Безпека та добробут». 8. Розробити рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Маловічко О.В. доцент кафедри філософії публічного управління та соціальної роботи	06.05.2024	06.05.2024
Розділ 2	Маловічко О.В. доцент кафедри філософії публічного управління та соціальної роботи	05.08.2024	05.08.2024
Розділ 3	Маловічко О.В. доцент кафедри філософії публічного управління та соціальної роботи	04.11.2024	04.11.2024

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий – березень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2024	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2024	*виконано*
4.	І розділ	Травень – липень 2024	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – жовтень 2024	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Листопад – грудень 2024	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Січень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Лютий 2025	*виконано*

Студент _____ О.В. Панченко

Керівник роботи _____ О.В. Маловічко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 80 сторінок, 65 позицій у списку літератури.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА, ДІТИ, ВРАЗЛИВІ КАТЕГОРІЇ, ПРИЙМАЮЧА ГРОМАДА.

Мета дослідження: виявлення основних чинників, що впливають на соціальну адаптацію дітей, визначення оптимальних механізмів підтримки, вдосконалення системи соціальних послуг та розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальної інтеграції дітей у нових соціальних умовах

Об'єкт дослідження: соціально вразливі категорії дітей.

Предмет дослідження: організація соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція.

Гіпотеза: ефективна організація соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючих громадах в умовах воєнного стану сприяє їхній успішній соціальній адаптації, задоволенню базових потреб, підтримці психоемоційного благополуччя та зміцненню соціальної згуртованості громади.

Висновки:

1. Ключовими аспектами успішної соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді є психологічна підтримка, освітні ініціативи, програми розвитку навичок самостійності та впровадження моделей наставництва.

2. Громадські організації активно впроваджують програми менторства, групової терапії, інтерактивних навчальних занять та культурних заходів, що дозволяють дітям розвивати комунікативні навички, адаптуватися до нового середовища та знаходити підтримку у громадах

3. Комплексний підхід до соціальної роботи, поєднання професійної допомоги, волонтерських ініціатив та активного залучення місцевих ресурсів сприяють успішній інтеграції дітей у суспільство.

SUMMARY

The qualification work consists of 80 pages, 65 items in the bibliography.

SOCIAL WORK, CHILDREN, VULNERABLE GATEGORIES, HOST COMUNITY.

The aim of the research is to identify the key factors influencing the social adaptation of children, determine optimal support mechanisms, improve the social services system, and develop recommendations for enhancing the effectiveness of children's social integration in new social environments.

Research Object – socially vulnerable categories of children.

Research Subject – organization of social work with socially vulnerable categories of children in the host community.

Research Methods: analysis, synthesis, induction, deduction.

Hypothesis: Effective organization of social work with socially vulnerable categories of children in host communities under martial law contributes to their successful social adaptation, fulfillment of basic needs, support for psycho-emotional well-being, and strengthening of community social cohesion.

Conclusions: 1. Key aspects of successful social work with socially vulnerable categories of children in the host community include psychological support, educational initiatives, skill development programs for independence, and the implementation of mentorship models.

2. Community organizations actively implement mentoring programs, group therapy, interactive educational sessions, and cultural events, enabling children to develop communication skills, adapt to new environments, and find support within communities.

3. A comprehensive approach to social work, combining professional assistance, volunteer initiatives, and active engagement of local resources, facilitates the successful integration of children into society.

ЗМІСТ

ВСТУП 6
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ 6
1.1. Історія становлення соціальної роботи як практичної діяльності у громаді . 6
1.2. Визначення основних понять дослідження: «соціальна робота», «діти», «вразливі категорії», «приймаюча громада» 14
1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді 18
РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ 23
2.1. Соціально вразливе дитинство як соціальне явище 23
2.2. Моделі соціальної роботи у приймаючих громадах 36
2.3. Соціальна інтеграція дітей вразливих категорій в контексті переміщення . 50
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ НА ПРИКЛАДІ ГО «БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ» 59
3.1. Особливості соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей в ГО «Безпека та добробут» 59
3.2. Рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді 67
ВИСНОВКИ 71
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 74

ВСТУП

Актуальність дослідження теми «Соціальна робота із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючих громадах» обумовлена сучасними соціальними трансформаціями, які викликані військовими діями, створили нові виклики для соціальної роботи, зокрема у сфері підтримки дітей, які належать до соціально вразливих категорій. Масове переміщення населення, зруйнована інфраструктура, економічні труднощі та психологічний стрес є факторами, що значно ускладнюють інтеграцію дітей у нове середовище та вимагають нових підходів до організації соціальної підтримки.

В умовах воєнного стану громади відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту та інтеграції дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Від рівня згуртованості, доступу до ресурсів, наявності ефективних соціальних програм залежить успішність адаптації дітей та їхнє подальше соціальне становлення. Приймаючі громади стикаються з низкою викликів, серед яких обмеженість матеріальних ресурсів, недостатня кількість підготовлених соціальних працівників, психологічні травми дітей, які зазнали втрат та пережили досвід вимушеного переселення.

Крім того, актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних механізмів соціальної роботи, які сприятимуть інтеграції дітей у приймаючих громадах, забезпечать їм доступ до якісних соціальних послуг, підтримки та розвитку. Важливим є не лише забезпечення базових потреб, таких як житло, харчування чи освіта, але й створення умов для емоційного та психологічного благополуччя, соціальної згуртованості та формування відчуття безпеки.

Сучасні виклики потребують осмислення світового досвіду організації соціальної роботи у кризових умовах. Вивчення міжнародних практик та їх адаптація до українських реалій дозволять розширити спектр інструментів підтримки дітей, запровадити інноваційні методи соціальної інтеграції та підвищити ефективність існуючих підходів. Важливим аспектом дослідження є

також аналіз діяльності громадських організацій та ініціатив, які відіграють значну роль у підтримці дітей в умовах воєнного стану.

Проблемна ситуація дослідження полягає у складних умовах, що склалися у громадах через військові дії, які значно вплинули на соціальну стабільність та функціонування системи соціальної роботи. Війна спричинила значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких велика частка дітей, що потребують соціальної адаптації та реінтеграції в нове середовище. Брак матеріальних та кадрових ресурсів у громадах, недостатня кількість спеціалістів у сфері соціальної роботи та психологічної підтримки, відсутність уніфікованих підходів до роботи з соціально вразливими категоріями дітей ускладнюють забезпечення їхніх потреб та підвищують ризики соціального відчуження.

Одним із ключових аспектів проблемної ситуації є нерівномірність надання соціальних послуг у громадах, що приймають внутрішньо переміщених осіб. Деякі громади мають достатній рівень фінансування та розвинену систему соціального захисту, тоді як інші стикаються з дефіцитом ресурсів та складнощами у впровадженні ефективних програм підтримки. Відсутність належної координації між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами ускладнює реалізацію комплексних соціальних програм, що орієнтовані на довгострокову адаптацію дітей.

Необхідність удосконалення соціальної роботи у приймаючих громадах, розробка ефективних механізмів координації соціальних служб, впровадження сучасних методів психологічної підтримки та навчання для дітей, що постраждали від війни, є ключовими аспектами проблемної ситуації, які потребують негайного вирішення. Запропоноване дослідження спрямоване на пошук рішень, що сприятимуть забезпеченню якісного соціального захисту та інтеграції дітей у громадах, що їх приймають.

Об’єктом дослідження є соціально вразливі категорії дітей.

Предметом дослідження є організація соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді.

Метою дослідження є виявлення основних чинників, що впливають на соціальну адаптацію дітей, визначення оптимальних механізмів підтримки, вдосконалення системи соціальних послуг та розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальної інтеграції дітей у нових соціальних умовах.

Для досягнення мети автор поставив перед собою наступні *завдання*:

– дослідити історію становлення соціальної роботи як практичної діяльності у громаді;

– визначити основні поняття дослідження «соціальна робота», «діти», «вразливі категорії», «приймаюча громада»;

– визначити принципи та методи дослідження соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді;

– охарактеризувати соціально вразливе дитинство як соціальне явище;

– проаналізувати моделі соціальної роботи в громадах;

– дослідити соціальну інтеграцію дітей вразливих категорій в контексті переміщення;

– визначити особливості соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей в ГО «Безпека та добробут»;

– розробити рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді.

Гіпотеза: ефективна організація соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючих громадах в умовах воєнного стану сприяє їхній успішній соціальній адаптації, задоволенню базових потреб, підтримці психоемоційного благополуччя та зміцненню соціальної згуртованості громади.

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ

1.1. Історія становлення соціальної роботи як практичної діяльності у громаді

Соціальна робота є складною і багатогранною сферою, яка охоплює широкий спектр завдань і підходів. Її визначення залишається предметом дискусій, оскільки різні підходи та терміни ускладнюють розуміння та узгодженість у межах цієї професії.

Концепція соціальної роботи є відносно новою, оскільки терміни «соціальна робота» та «соціальний працівник» були створені у США наприкінці XIX – на початку XX століття. Вперше офіційно їх було використано у 1911 році, коли Національне товариство благодійних організацій отримало назву Національного альянсу з організації сімейної соціальної роботи. Через шість років була створена перша у світі організація для соціальних працівників (Американська асоціація соціальних працівників).

Цей факт, однак, не означає, що дії, які сьогодні відносять до соціальної роботи, не існували набагато раніше. Очевидно, що до виникнення цивілізації ця робота не була організованою чи інституційною, проте немає сумнівів, що люди допомагали одне одному з доісторичних часів. Ще з виникнення перших спільнот, вони піклувалися про хворих, літніх людей та сиріт. В деяких стародавніх державах були створені спеціальні установи для піклування про найбільш вразливих членів суспільства. У Китаї існували безкоштовні їдальні для тих, хто не міг працювати, безкоштовні школи для дітей із найбідніших сімей, асоціації, що займалися розподілом одягу та іншої допомоги для бідних. У багатьох країнах існував звичай підтримки бідняків, який у буддійських країнах навіть перетворився на соціальну інституцію. У стародавній Греції була

організована допомога хворим, які не отримували підтримки від своїх родин, причому в Афінах було запроваджено спеціальний податок, призначений для допомоги найбіднішим. Обов'язок подавати милостиню бідним існував у юдаїзмі та християнстві.

У християнській Європі до епохи Просвітництва соціальну допомогу надавала Католицька Церква (а після Реформації – інші церкви). Опіку над бідними, хворими, немічними та дітьми здійснювали монаші ордени, які з часом почали будувати притулки, лікарні, школи тощо. Поступово почали з'являтися закони та правила, пов'язані з благодійністю. В Англії у 1536 році було запроваджено положення, за яким місцеві органи влади та церкви мали виділяти всі кошти, зібрані у неділю, для допомоги найбіднішим. Це не було перше положення, що встановлювало принцип допомоги бідним, проте попередні регуляції мали характер заборон, спрямованих на зменшення жебрацтва у містах. Трохи пізніше, у 1572 році, в Англії було створено новий урядовий орган, відповідальний за опіку над найбіднішими верствами населення, а також запроваджено спеціальний податок для фінансування цієї опіки.

На межі XVI-XVII століть бідних було поділено на три категорії: працездатні, для яких влада мала знаходити роботу та карати за відмову працювати; непрацездатні, які мали право залишатися у притулках для бідних; і діти, яких влада була зобов'язана навчати професії. Одночасно було створено систему фінансування соціальної допомоги, що включала кілька джерел доходів. Наприкінці XVI століття в Англії було ухвалено закон, який зобов'язував місцеву владу піклуватися про бідних. Цей закон відіграв значну роль у формуванні свідомості та відповідальності місцевих громад за долю найбільш вразливих членів суспільства і діяв до 1834 року.

У XVII столітті в Нідерландах і Англії, а пізніше в деяких містах США, місцева влада фінансувала міських лікарів для обслуговування бідних. У 1884 році в Англії завдяки зусиллям Самюеля та Генрієтти Барнетт було створено «Будинок Тойнбі» – заклад, який надавав освітні та соціальні послуги й прагнув

реалізувати програму подолання соціальних бар'єрів між багатими та бідними. Подібний заклад, заснований Джейн Адамс, згодом з'явився у США.

Однак XIX століття не принесло вирішення проблеми бідності, навпаки, розвиток промисловості та зростання робітничого класу ще більше загострили цю проблему. Форми допомоги, в принципі, не змінилися, проте зростала кількість людей, які потребували різних видів підтримки. У багатьох країнах того часу набрали чинності різноманітні правила, що регулювали надання допомоги бідним. Наприклад, в Англії було призначено трьох комісарів для нагляду за діяльністю установ допомоги по всій країні. Безпосередня опіка над бідними здійснювалася місцевими підрозділами, очолюваними їхніми посадовими особами. Ці підрозділи мали право створювати майстерні у своїх районах для працевлаштування бідних, водночас їм заборонялося надавати допомогу тим, хто міг працювати за межами цих майстерень. Також робилися спроби координації діяльності різних благодійних установ [63].

Усі ці заходи були спрямовані на надання екстреної допомоги, тоді як зростаюча проблема зубожіння значних верств населення вимагала реформ, що охоплювали б усе суспільство. Проекти таких реформ з'явилися у другій половині XIX століття в Англії завдяки активістам, таким як Октавія Гілл та Едвард Денісон. У той час були створені перші організації, що займалися організацією системи соціальної допомоги.

У Сполучених Штатах, на ранніх етапах колонізації, форми допомоги бідним принципово не відрізнялися від європейських моделей. Обов'язок піклуватися про бідних, хворих або людей з інвалідністю покладався на міські органи влади, які поступово почали створювати установи, що займалися різними видами допомоги (притулки, лікарні, сиротинці, майстерні, виправні будинки, школи для дітей із найбідніших сімей тощо). Перша така установа, притулок для бідних, почала свою діяльність у Массачусетсі в 1662 році, тобто ще до створення Сполучених Штатів. У 1729 році Орден Сестер Святої Єлизавети відкрив школу для сиріт, чиї батьки загинули від рук індіанців. Наступний сиротинець був заснований лише через пів століття.

В Сполучених Штатах швидкий розвиток соціальної роботи відбувся після закінчення Громадянської війни. У найбільших містах приватні та місцеві організації почали надавати допомогу різним групам потребуючих. Зростаюча кількість благодійних організацій створила потребу в координації їхніх дій. З цією метою у 1877 році було створено Товариство організації благодійності. У 1909 році була створена перша рада, яка координувала діяльність незалежних благодійних агентств. Ці агентства були засновані на початку XIX століття, і їхнім завданням було збирання коштів для благодійності, а також безпосередні дії, наприклад, допомога в пошуку роботи для безробітних. До 1950 року в США було створено 1500 таких агентств. Спочатку їхня діяльність базувалася переважно на роботі волонтерів, але з часом вони почали наймати кваліфікованих соціальних працівників. Іншою формою соціальної допомоги стало створення культурних установ. Перша така установа була заснована в США у 1886 році, а зараз подібні заклади розташовані в найбідніших районах усіх великих міст. Їхнє завдання полягає в організації рекреаційних і культурних заходів, а також у наданні медичних і соціальних послуг.

У багатьох країнах розвиток соціального забезпечення та соціальної роботи відбувався в періоди криз, таких як світові війни та економічна криза 30-х років. Кількість потребуючих у ці періоди була настільки великою, що уряди були змушені брати участь в організації допомоги. Так було і у Сполучених Штатах, де у 1935 році федеральний уряд ухвалив закон, який запровадив систему страхування, субсидував допомогу на рівні штатів та зобов’язав органи влади штатів надавати допомогу певним групам населення (наприклад, матерям-одиначкам, людям з інвалідністю, безробітним тощо).

Після Другої світової війни системи соціального забезпечення та соціальна робота розвивалися по-різному в різних країнах. Зростання добробуту розвинених країн дозволило впроваджувати соціальну політику та фінансувати форми допомоги, які до війни не існували або існували у зародковій формі. Тому виникла необхідність організувати систему допомоги таким чином, щоб вона стала ефективним інструментом реалізації соціальної політики держави. Було

створено низку програм, присвячених різним групам населення та спрямованих на вирішення різноманітних проблем, включно з програмами захисту, які мали запобігати виникненню соціальних проблем. У 70-х роках у Сполучених Штатах програма сімейних допомог охоплювала майже одинадцять мільйонів отримувачів, а загальний бюджет, виділений на ці виплати, досягав сотень мільйонів доларів.

У зазначений період єдина універсальна професія соціальної роботи була створена в Англії, а також були інтегровані соціальні послуги в межах місцевих органів влади. 1980-ті роки стали початком значних змін: розпочався процес розділення послуг для дітей і дорослих, а також зріс рівень спеціалізації серед фахівців.

Два масштабні огляди, проведені в середині 1980-х років, призвели до початкової фрагментації соціальних послуг і закріпили за місцевими органами влади ключову відповідальність за їх надання.

Перший огляд був проведений Комісією з питань законодавства та стосувався законодавства у сфері соціального захисту дітей. Його розглядали як можливість узагальнити численні законодавчі зміни за останні 40 років, тому він здебільшого проводився поза межами активної політичної уваги.

Огляд Комісії з питань законодавства завершився ухваленням «Закону про дітей» 1989 року. Цей закон досі є основою законодавства як для державних, так і для приватних судових процесів у справах сім'ї, а також для практики соціальної роботи з дітьми та сім'ями. Він закріпив пріоритет допомоги сім'ям із дітьми, які перебувають у скрутному становищі, та співпраці з батьками й міжвідомчої взаємодії, водночас забезпечуючи захист і догляд за дітьми, коли це необхідно.

Прийняття закону, який закріпив за місцевими органами влади провідну роль у наданні соціальних послуг для дітей, стало можливим навіть у контексті критики державних послуг з боку уряду Маргарет Тетчер.

Першим важливим фактором став значний вплив окремих осіб, які брали участь у формуванні законодавства та залишалися відданими його реалізації.

Зокрема, важливу роль відіграв Руперт Г'юз, провідний державний службовець, який очолював роботу у сфері послуг для дітей протягом 1980-х років. Це підкреслює значущість залучення кваліфікованих фахівців на ключові позиції, які демонструють послідовність і відданість у процесі створення та впровадження змін. Такий підхід суттєво відрізняється від характерної для останніх років високої плинності кадрів і частих змін серед міністрів у справах дітей.

Окрім того, в окремих випадках ефективним може бути підхід, коли ініціативи реалізуються з мінімальною увагою громадськості. Законодавство щодо дітей не було політичним пріоритетом для уряду Тетчер, тому уникнення надмірного розголосу дозволило знизити ризик потенційної опозиції з боку центральної влади. Проте цей підхід не поширювався на другу масштабну реформу соціальних послуг, що стала результатом оглядів 1980-х років.

У 1987 році сер Рой Гріффітс був запрошений Тетчер для проведення огляду системи догляду за дорослими в громадах.

Як і у випадку з послугами для дітей, у попередні десятиліття політика та практика щодо людей, які потребують допомоги та догляду, зазнали значних змін. Частково ці зміни були зумовлені скандалами про жорстоке поводження в лікарнях із довготривалим перебуванням пацієнтів. Це сприяло розвитку послуг у громадах, особливо послуг із догляду вдома.

Підтримані дослідженнями та звітом Аудиторської комісії, життєві переваги догляду в громадах отримували дедалі більше визнання. Рою Гріффітсу було доручено зробити цю концепцію реальністю.

У своєму звіті 1988 року «Догляд у громаді: порядок денний для дій» він запропонував перенаправити кошти, які все частіше витрачалися на будинки догляду, з бюджету соціального забезпечення до місцевих органів влади. Це дало б змогу останнім стратегічно планувати місцеві послуги, щоб надавати допомогу та догляд молодим і літнім людям із інвалідністю в межах їхніх громад. Однак Тетчер не надто захопилася пропозицією надати місцевим органам влади більше грошей і відповідальності.

Більш політично прийнятною виявилася рекомендація Р. Гріффітса, щоб місцеві органи влади не надавали послуги догляду в громадах, а виконували роль комісіонерів, закуповуючи послуги у зростаючого приватного сектору. У цьому контексті соціальні працівники мали стати «менеджерами догляду», які оцінюють потреби та після обговорення з користувачами послуг закуповують необхідні послуги на ринку догляду.

Пропозиції Р. Гріффітса були політично привабливими не лише тому, що вони сприяли розвитку приватизованого ринку, а й тому, що запропонували механізм обмеження та контролю зростання витрат на соціальне забезпечення, засноване на правах.

Місцевим органам влади було доручено утримувати витрати на догляд у громадах у межах встановлених бюджетних лімітів. Це закріплено в Законі про Національну службу охорони здоров'я та догляд у громадах 1990 року, а наслідком цього стала раціоналізація, яка зберігається донині. Ці два закони спрямували соціальні послуги та практику соціальної роботи у двох різних напрямках. Департаменти соціальних послуг створили окремі підрозділи для послуг дітям та дорослим, працівники яких діяли окремо один від одного.

Обширні політичні та практичні рекомендації, які уряд видав для кожного із законів, також призвели до збільшення спеціалізації як між, так і в межах послуг для дітей та дорослих. Це стало значним відходом від універсальної соціальної роботи в громадах у бік окремих і спеціалізованих послуг, які стали менш локальними та орієнтованими на громаду.

Розділення послуг для дітей та дорослих у департаментах соціальних послуг було ще більше посилено Законом про дітей 2004 року, що призвело до ліквідації цих департаментів в Англії. Закон вимагав від місцевих рад об'єднати соціальний захист дітей та систему освіти у департаменти послуг для дітей, які існують сьогодні відокремлено від послуг для дорослих.

Саме у 1980-х роках були закладені основи для сучасного розділення та спеціалізації. Спадщина цих змін призвела до того, що соціальні працівники та керівники тепер прагнуть подолати бар'єри, створені цим розділенням [32, с. 97].

В Україні наприкінці 1980-х років також виникли всі необхідні умови для створення системи організованої соціальної допомоги на державному рівні. У 1991 році було зроблено значний крок у цьому напрямку: до кваліфікаційного довідника посад включено посаду «фахівець з соціальної роботи», яка відповідала міжнародному стандарту посади соціального працівника з вищою освітою. В цей же час розпочалося формування професії соціального працівника та розвиток мережі закладів, орієнтованих на допомогу літнім людям, особам з обмеженими можливостями, сім'ям, дітям, позбавленим батьківського піклування, та іншим вразливим категоріям населення.

Становлення соціальної роботи базувалося на поєднанні вітчизняного досвіду надання допомоги нужденним і зарубіжних інноваційних підходів. Це сприяло формуванню професії, яка не лише забезпечує підготовку фахівців із необхідними знаннями та навичками, але й акцентує увагу на морально-духовних якостях, таких як милосердя, емпатія, гуманність та соціальна справедливість.

Сучасний етап розвитку соціальної роботи в Україні характеризується значними трансформаціями, зумовленими впровадженням законодавчих змін і сучасних стандартів. Ухвалення Закону України «Про соціальні послуги» стало основою для вдосконалення системи надання соціальних послуг, зокрема через процес децентралізації, який передбачає передачу відповідальності за соціальні послуги на рівень місцевих громад.

Особливістю українського підходу є інтеграція соціальних послуг у громадах через центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) та соціальні центри. Однак, на відміну від Англії, приватний сектор у цій сфері розвивається повільно, що вимагає посилення державної підтримки. Водночас гострими залишаються виклики, пов'язані із забезпеченням соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від війни.

Перспективними напрямами є адаптація європейського досвіду до українських реалій, розвиток міжвідомчої співпраці, підвищення кваліфікації соціальних працівників і посилення ролі громадських ініціатив. Усі ці заходи

сприятимуть підвищенню ефективності та якості надання соціальних послуг в умовах сучасних викликів, зберігаючи баланс між державними, приватними та громадськими ініціативами.

1.2. Визначення основних понять дослідження: «соціальна робота», «діти», «вразливі категорії», «приймаюча громада»

Будь-яке наукове дослідження має базуватися на чітко визначеному понятійному апараті. Це дозволяє окреслити теоретичні основи роботи, забезпечує чітке розуміння ключових термінів і понять, а також створює основу для подальшого емпіричного аналізу. У контексті дослідження соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді особливо важливим є чітке визначення таких основних понять, як «соціальна робота», «діти», «вразливі категорії» та «приймаюча громада».

Соціальна робота – це професія, спрямована на вирішення проблем, яка прагне покращити якість людського життя за допомогою різноманітних інтервенційних технік і стратегій, що науково доведені та творчо застосовуються. Соціальна робота, насамперед, зосереджується на вирішенні психосоціальних проблем і подоланні недоліків, які існують у взаємовідносинах між людиною та її соціальним середовищем. Це явище завжди існувало у суспільстві в тій чи іншій формі, але отримало наукову основу лише в останніх десятиліттях XIX століття.

Людям у скрутному становищі та злиднях у минулому допомагали окремі особи, кастові спільноти та релігійні установи, керуючись релігійною філософією, що розглядала «благодійність» як нагороду чи засіб досягнення спасіння, гуманізмом, філантропією, демократичними ідеями, рівністю усіх громадян, повагою до людської особистості та прав інших, включно із нужденними, людьми з інвалідністю, безробітними, емоційно нестійкими та, перш за все, тими, хто потребує допомоги. Благодійна діяльність, яку

здійснювали окремі особи та деякі добровільні організації, з часом отримала назву «соціальна робота».

Найпоширенішою хибною уявою про соціальну роботу є ототожнення її з благодійністю, подаянням і добровільною діяльністю. Проте це не є соціальною роботою, оскільки така діяльність не забезпечує постійного вирішення проблем людини і не наділяє її здатністю самостійно долати свої труднощі. Мета соціальної роботи – зробити людину самостійною та незалежною. Коли стало очевидним, що вирішення проблем потребує наукових підходів для належного та ефективного управління, виникла нова система наукового втручання – соціальна робота.

Основою соціальної роботи є допоміжна діяльність, яка використовує наукові та систематичні підходи для вирішення проблем окремих осіб, груп і спільнот, сприяючи їхньому розвитку та посиленню спроможності суспільства. Це єдина сфера, яка досліджує соціальні проблеми, їхнє походження та взаємозв'язки, і пропонує систематичні рішення таких проблем. Тому сучасне соціальне життя потребує наукового та професійного підходу до вирішення соціальних викликів.

Соціальна робота як професія та наукова дисципліна має відносно недавнє походження. Більшість людей не усвідомлює значущість соціальної роботи. Соціальний працівник – це підготовлений фахівець, який отримує винагороду за свою діяльність, як і представники інших професій. Соціальна робота – це допоміжна діяльність, метою якої є забезпечення здатності окремих осіб, сімей, груп і спільнот до самозабезпечення та незалежності. Вона базується на певних принципах і філософії, які дозволяють застосовувати її на основі наукових знань і навичок. Для практики соціальної роботи необхідна відповідна освіта та підготовка.

Таким чином, соціальна робота сприймається як науковий процес допомоги людям, які страждають від матеріальних нестач, фізичних вад, психічних розладів, емоційних порушень тощо, з використанням знань у сфері людських взаємовідносин, а також методів і навичок для вирішення їхніх

проблем. У стислій формі соціальна робота спрямована на допомогу окремим особам, сім'ям, соціальним групам і громадам у вирішенні їхніх особистих і соціальних проблем та їх остаточному усуненні через систематичний процес.

Згідно з Вальтером А. Фрідлендером, соціальна робота – це професійна діяльність, що базується на наукових знаннях і навичках у сфері людських взаємовідносин, яка допомагає окремим особам чи групам досягати соціального та особистого задоволення і незалежності. Це визначення вважається одним із найвсеосяжніших у сфері соціальної роботи. За його словами, соціальна робота є професією, подібною до інших, в якій підготовлений соціальний працівник, володіючи науковими знаннями та підходами у сфері людських взаємовідносин, допомагає окремим особам і групам досягати соціального та особистого задоволення.

Б.П. Страуп визначав соціальну роботу як мистецтво залучення різних ресурсів для задоволення потреб окремих осіб, груп і громад шляхом застосування наукового методу, що допомагає людям допомагати самим собі. У своєму визначенні Б.П. Страуп надав соціальній роботі інший погляд, назвавши її мистецтвом. Він зазначив, що це мистецтво полягає у тому, щоб створити умови, за яких люди зможуть самостійно вирішувати свої проблеми.

Згідно з Індійською конференцією з соціальної роботи (1957), соціальна робота – це благодійна діяльність, що базується на гуманістичній філософії, наукових знаннях і технічних навичках, спрямована на допомогу окремим особам, групам або громадам для того, щоб вони могли вести повноцінне і насичене життя.

Згідно з Міжнародною федерацією соціальних працівників (2014), соціальна робота – це професія, заснована на практиці, і академічна дисципліна, що сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній згуртованості, а також розширенню прав і свобод людей. Принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є центральними для соціальної роботи. Вона базується на теоріях соціальної роботи, соціальних наук, гуманітарних наук і місцевих знань, залучаючи людей

для подолання життєвих викликів і підвищення добробуту. Це визначення може бути деталізоване на національному та регіональному рівнях.

За визначенням Національної асоціації соціальних працівників, соціальна робота – це професія, присвячена допомозі людям максимально ефективно функціонувати у їхньому середовищі.

Згідно з тлумачним словником, слово «діти» має два основних значення: по-перше, це маленька дівчинка або маленький хлопчик. Друге значення «сини та дочки однієї матері». Цей відтінок значення підкреслює кровно-родинні зв'язки незалежно від віку людини. Таким чином, слово «діти» може використовуватися як для позначення маленьких дівчаток і хлопчиків, так і для опису нащадків певної людини, незалежно від їх віку. Перше значення підкреслює вікові особливості, а друге - родинні зв'язки [22, с.75].

У законодавчій сфері України поняття «діти» було офіційно прийнято у 2001 році, відповідно до Конвенції ООН про права дитини, яка визначає дитину як людину віком до 18 років. Діти є невід'ємною частиною суспільства і зазвичай становлять приблизно одну п'яту частину населення. Наявність у суспільстві значної кількості дітей та підлітків є важливим фактором, що впливає на потенціал його розвитку, оскільки саме молоде покоління забезпечує перспективи майбутнього зростання та процвітання. Діти, як особлива соціальна група, мають низку специфічних прав, зокрема право на життя, освіту, охорону здоров'я, розвиток, відпочинок, правосуддя, батьківське піклування та захист, захист сім'ї, суспільства та держави тощо.

Дослідниця Н.Б. Захарова у своїй монографії звертає увагу на декілька підходів до визначення поняття «соціальної адаптації». Під соціальною адаптацією розуміють елемент діяльності, функція якого полягає у вирішенні типових завдань за допомогою прийнятних методів соціальної поведінки. Соціальна адаптація — специфічна пристосувальна діяльність, зумовлена змінами соціальної дійсності та спрямована на оптимізацію взаємодії людини з навколишнім середовищем у відповідь на появу новизни. Інше визначення соціальної адаптації — входження індивіда в конкретну соціальну спільність

шляхом засвоєння соціального досвіду цієї групи і використання раніше набутого досвіду, поступового перенесення соціальних норм і цінностей на особисті установки. Т.Ф. Алексєєнко, О.Л. Кононко визначають соціальну адаптацію дитини як інтегративний показник її здатності адекватно сприймати навколишню дійсність, ставитися до людей, подій і вчинків. І.О. Фурман визначає соціальну адаптацію як процес і результат активного пристосування індивіда до мінливого середовища за допомогою різноманітних інтерналізованих соціальних засобів.

1.3. Принципи та методи дослідження соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді

У процесі дослідження соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді важливо чітко визначити методологічні основи такої діяльності. Вибір відповідних принципів і методів є ключовим для забезпечення достовірності, валідності та репрезентативності отриманих результатів.

Принципи дослідження формують загальну стратегію наукового аналізу та гарантують об’єктивність висновків, тоді як методи виступають інструментами збору, обробки та аналізу емпіричних даних. Для досягнення поставлених цілей та вирішення завдань необхідний ретельно підібраний методичний інструментарій.

У цьому підрозділі буде детально охарактеризовано принципи та методи, застосовані у дослідженні, з акцентом на їхню значущість для аналізу технологій соціальної роботи з соціально вразливими дітьми у приймаючій громаді. Усвідомлення методологічних засад не лише підвищує якість дослідження, а й створює основу для подальшої верифікації отриманих результатів науковою спільнотою та можливості застосування напрацьованих підходів у суміжних галузях соціальної роботи.

Першочерговим і одним із найважливіших принципів у дослідженні соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді є принцип об'єктивності. Він вимагає неупередженого підходу до аналізу соціальних явищ, застосування суб'єктивності та однобічності під час збору та оцінки інформації. У контексті дослідження соціальної роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, об'єктивність є ключовою для формування достовірних висновків і розробки ефективних практик.

Дотримуючись цього принципу, дослідження базуватиметься на перевірених даних із надійних джерел, що відображають реальний стан соціально вразливих категорій дітей у приймаючих громадах. Це дозволить уникнути спотворення інформації та забезпечити точність висновків. Також буде враховано різноманіття підходів до соціальної підтримки дітей, з акцентом на їхню ефективність та відповідність конкретним потребам громади, без упередженого ставлення до будь-якого з методів.

Крім того, принцип об'єктивності передбачає всебічний аналіз, що включає оцінку як сильних, так і слабких сторін різних соціальних технологій. Ігнорування можливих недоліків чи ризиків може призвести до помилкових висновків, тому важливо комплексно оцінювати потенційний вплив кожного підходу на дітей, що належать до соціально вразливих категорій. Дотримання цього принципу забезпечує неупереджений підхід до аналізу та сприяє формуванню обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення соціальної роботи в приймаючих громадах.

У контексті нашого дослідження принцип детермінізму реалізується через глибокий аналіз чинників, що впливають на ефективність соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді. Основна увага приділяється визначенню ключових факторів, які сприяють або, навпаки, ускладнюють процес соціальної інтеграції дітей. Ці чинники можуть мати як зовнішній характер (соціальне оточення, економічні умови громади, доступність соціальних послуг), так і внутрішній (психоемоційний стан дитини, індивідуальні особливості, рівень розвитку соціальних навичок).

Застосування принципу детермінізму дозволяє оцінити вплив конкретних соціальних технологій на різні аспекти життя дітей, включаючи їх психологічне благополуччя, академічну успішність, рівень інтеграції в соціальне середовище та здатність до самостійного функціонування у нових умовах. Особлива увага приділяється вивченню того, як різноманітні методи соціальної підтримки сприяють зміцненню соціальних зв'язків дітей, формуванню почуття безпеки та стабільності.

Крім того, принцип детермінізму спонукає до аналізу впливу державної соціальної політики на ефективність соціальної роботи в приймаючих громадах. Дослідження передбачає оцінку впливу законодавчих ініціатив, програм соціальної підтримки та інших інституційних заходів на покращення умов життя соціально вразливих дітей. Такий підхід дозволяє виявити взаємозв'язок між політичними рішеннями та результативністю соціальної роботи, визначаючи напрями для вдосконалення підтримки дітей у приймаючих громадах.

Таким чином, дотримання принципу детермінізму у дослідженні соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді дозволяє не лише описувати соціальні явища, але й глибше аналізувати їх, розкриваючи причинно-наслідкові зв'язки. Це є важливим для формування ефективних стратегій соціальної підтримки, адже дозволяє визначити, які чинники потребують корекції або посилення для досягнення оптимальних результатів у процесі інтеграції дітей до нового соціального середовища.

У нашому дослідженні соціальної роботи з дітьми, що належать до соціально вразливих категорій, ми використовуємо широкий спектр наукових методів, що забезпечують глибокий аналіз явища соціальної інтеграції. Центральне місце займають теоретичні методи, які формують концептуальну основу дослідження.

Насамперед застосовуються методи аналізу та синтезу. Аналіз дозволяє структурувати комплексне явище соціальної роботи, виокремлюючи психологічні, соціальні, правові та освітні аспекти, що впливають на процес адаптації дітей у приймаючій громаді. Синтез, у свою чергу, об'єднує отримані

дані у єдину цілісну систему, дозволяючи встановити взаємозв'язки між різними чинниками та визначити ключові механізми впливу соціальних технологій.

Також важливими є методи абстракції та конкретизації. Абстрагування дозволяє виділити головні характеристики соціальної роботи з соціально вразливими дітьми, відокремлюючи загальні тенденції від другорядних деталей. Конкретизація, навпаки, допомагає застосувати сформульовані теоретичні положення до реальних ситуацій дітей у приймаючих громадах, дозволяючи оцінити ефективність окремих підходів та виявити потенційні ризики чи проблеми.

Крім того, у дослідженні соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді важливе місце займають методи індукції та дедукції. Індуктивний підхід дає змогу формулювати загальні висновки, ґрунтуючись на аналізі окремих випадків соціальної інтеграції дітей, виявляючи спільні тенденції та закономірності. Дедуктивний метод, у свою чергу, дозволяє застосовувати загальні теорії соціальної роботи до конкретних ситуацій у приймаючих громадах, перевіряючи їхню ефективність на практиці [50, с.51].

Значущим інструментом дослідження є метод моделювання, який забезпечує створення теоретичних моделей процесів соціальної підтримки дітей. Це дозволяє прогнозувати потенційні результати застосування різних підходів і технологій соціальної роботи, визначати оптимальні стратегії інтеграції дітей у нове середовище.

Не менш важливими є методи емпіричного дослідження, що дозволяють зібрати фактичний матеріал про реальний стан соціальної роботи з дітьми у приймаючих громадах. Одним із ключових методів є спостереження за поведінкою та соціальною взаємодією дітей у різних контекстах, що дає змогу виявити особливості їхньої адаптації. Також широко застосовуються опитування дітей, їхніх батьків, а також соціальних працівників, педагогів та інших фахівців, які безпосередньо взаємодіють із соціально вразливими категоріями дітей. Глибинні інтерв'ю є особливо цінними, оскільки вони дозволяють отримати

детальну інформацію про досвід дітей та їхніх родин у процесі соціальної інтеграції.

Аналіз документів є ще одним важливим джерелом даних. Зокрема, вивчаються нормативно-правові акти, програми соціальної підтримки, звіти державних і недержавних організацій, які працюють із соціально вразливими дітьми, що дозволяє оцінити ефективність діючих механізмів підтримки.

Для систематизації та інтерпретації зібраних даних застосовуються методи обробки інформації. Кількісний аналіз дозволяє узагальнювати числові дані, наприклад, визначати рівень успішності соціальної інтеграції дітей або оцінювати ефективність окремих соціальних технологій. Водночас якісний аналіз дає змогу глибше інтерпретувати неструктуровані дані, такі як відповіді на відкриті запитання або результати спостережень.

Застосування такого комплексного підходу дозволяє не лише ґрунтовно дослідити соціальну роботу з соціально вразливими дітьми у приймаючих громадах, але й сформувати обґрунтовані рекомендації для покращення ефективності соціальних послуг. Завдяки поєднанню теоретичних концепцій із практичними даними дослідження забезпечує всебічний аналіз процесів соціальної інтеграції дітей.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про складність і багатогранність дослідження соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей. Дотримання принципів об’єктивності, системності та детермінізму у поєднанні з використанням широкого спектру теоретичних та емпіричних методів дозволяє створити ефективні стратегії соціальної підтримки, що враховують всі ключові аспекти цього процесу. Такий підхід забезпечує комплексне бачення проблематики та сприяє розробці практичних рішень для підвищення якості соціальної роботи в приймаючих громадах.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ

2.1. Соціально вразливе дитинство як соціальне явище

У сучасній науці поняття «дитинство» визначається на основі різних критеріїв, але насамперед враховуються вікові межі цього життєвого періоду. Фізіологи та психологи вважають завершенням дитинства період закінчення психофізіологічних змін в організмі людини, обумовлених статевим дозріванням (від 12 до 16 років). У медицині дітьми визнаються особи віком до 14 років. З погляду демографів, принаймні в Україні, діти – це частина населення, яка ще не досягла зрілого віку, через що верхньою межею дитинства вважають 15-16 років. Важливо зазначити, що діти через особливості свого соціального статусу у всі часи були і залишаються найбільш соціально вразливою категорією населення. Соціально вразливе дитинство – це не просто нестандартність, це явище завдає величезної шкоди суспільству, родині, дитинству, системі виховання, здоров'ю та гідності громадян.

Під соціальною вразливістю (зокрема дітей) розуміють об'єктивну характеристику індивідів, груп і верств сучасного суспільства, яка зумовлена їхньою чутливістю до негативних впливів і може призвести до ризику втрати стабільного і сталого місця в соціальній структурі суспільства.

У широкому сенсі соціально вразливими дітьми можна вважати всіх дітей загалом, адже кожна дитина через незалежні від неї причини може опинитися у складній життєвій ситуації.

У вузькому сенсі соціально вразливими дітьми визнаються:

- діти-сироти, зокрема соціальні сироти;
- діти, які залишилися без піклування батьків;
- бездоглядні діти;

– безпритульні діти;

– неповнолітні, які перебувають у соціально небезпечному становищі;

– «діти вулиці»;

– діти з інвалідністю;

– діти з вадами психічного та/або фізичного розвитку;

– діти-жертви збройних і міжнаціональних конфліктів, екологічних і техногенних катастроф, стихійних лих;

– діти з родин біженців і вимушених переселенців;

– діти, які опинилися в екстремальних умовах;

– діти-жертви насильства;

– діти, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях;

– діти, які перебувають у спеціальних навчально-виховних установах;

– діти, що проживають у малозабезпечених сім’ях;

– діти з відхиленнями в поведінці.

Віднесення всіх вищезазначених категорій неповнолітніх до загальної групи соціально вразливих дітей, зрозумілої у вузькому сенсі, є обґрунтованим. По-перше, критерії віднесення дитини до тієї чи іншої групи (сирота, бездоглядна, безпритульна, яка перебуває у соціально небезпечному становищі тощо) доволі розмиті, оскільки одна й та сама дитина через життєві обставини та соціальне становище може одночасно належати до кількох категорій. По-друге, основні соціокультурні детермінанти, які стали причиною віднесення дітей до зазначених груп, мають спільне походження та однакові фактори неблагополуччя.

Соціально вразливе дитинство є частиною загальної соціокультури. Як особлива субкультура, воно має глибокі історичні корені. В умовах правового захисту дітей ми все чіткіше усвідомлюємо не лише збереження, але й загострення нерівності: світ дорослих дедалі частіше стикається з порушенням прав дитини. Людській природі властиво користуватися своїми перевагами, тому

природно, що найбільш незахищеними виявляються діти; продаж дітей в інші країни та поширення дитячої проституції приносять матеріальні вигоди їх організаторам. Аборти, бездітність, діти, народжені поза шлюбом, соціальне сирітство перестають бути рідкістю й уже не вважаються чимось асоціальним чи аморальним.

Особливу тривогу викликає зростання соціально вразливого дитинства на тлі постійного скорочення загальної чисельності населення України, погіршення фізичного та психічного здоров'я громадян, широкого поширення асоціальної поведінки (злочинність, наркоманія, алкоголізм, проституція тощо), а також розпаду сімейно-шлюбних відносин. Однак слід зазначити, що в останні роки спостерігаються певні позитивні тенденції щодо становища дітей в Україні, хоча часто вони мають суто статистичний характер.

Сім'я є найважливішим інститутом, який безпосередньо впливає на процес соціалізації людини. Саме в родині формуються норми, принципи, ціннісні орієнтири, а також характер майбутньої особистості. У процесі свого становлення та розвитку кожна сім'я стикається з різними труднощами та проблемами. На родини, які виховують дітей, що належать до соціально вразливих категорій, припадає ще більший тягар. Часто такі сім'ї не можуть самостійно впоратися з проблемами, що виникають, і потребують допомоги ззовні. Наданням такої допомоги займаються як державні соціальні установи, так і соціально орієнтовані некомерційні організації.

Дослідженням різних аспектів роботи з дітьми, які належать до соціально вразливих категорій, займалися представники різних наукових напрямів, зокрема психологи та педагоги, такі як В.Д. Альперович, Л.Н. Антонова. Питання соціального супроводу окремих категорій висвітлюються у роботах О.В. Заєць, Н.В. Панкової, Л.В. Мардахаєва [8, с.17].

Надання допомоги сім'ям, які виховують дітей із соціально вразливих категорій, в Україні також здійснюється переважно через використання технології соціального супроводу. Це поняття офіційно закріплене в Законах України, зокрема в Законі «Про соціальні послуги» (2003 р., зі змінами та

доповненнями). Соціальний супровід розглядається як комплексний процес надання допомоги громадянам, у тому числі батькам, опікунам чи іншим законним представникам дітей, що передбачає забезпечення медичної, психологічної, педагогічної, юридичної та соціальної підтримки, яка не належить до соціальних послуг у вузькому сенсі.

Завдяки своєму комплексному характеру соціальний супровід в Україні реалізується через міжвідомчу взаємодію, залучаючи різноманітні державні установи, громадські організації та місцеві органи влади. Одним із ключових інструментів є складання індивідуального плану супроводу, який містить чіткий перелік заходів, спрямованих на забезпечення підтримки сімей. Ці програми узгоджуються всіма фахівцями, залученими до процесу міжвідомчої взаємодії. Після їх затвердження здійснюється практична реалізація заходів, а по завершенні – моніторинг та оцінка ефективності. Такий підхід дозволяє враховувати специфічні потреби кожної сім'ї, забезпечуючи їй необхідну підтримку в подоланні труднощів.

Термін «вразливі діти» часто використовується у сфері освіти і став одним із ключових понять останніх років. Звіт «No Child Left Behind» 2020 року визначає вразливих дітей як «будь-яких дітей, які мають підвищений ризик зазнати фізичної чи емоційної шкоди та/або стикнутися з несприятливими результатами через один або декілька чинників у їхньому житті» [65]. Ці діти можуть походити з різних соціальних середовищ і життєвих обставин, мати різноманітний досвід, що може істотно впливати на їхній емоційний стан, розвиток мозку, здатність до формування прив'язаності і стосунків, а також на їхні можливості навчатися.

Причинами вразливості можуть бути численні фактори, серед яких бідність чи фінансові труднощі; інвалідність, медичні чи інші проблеми зі здоров'ям; психічні захворювання у сім'ї, проблеми із вживанням наркотиків чи алкоголю; перебування у системі опіки чи досвід будь-якого виду насильства. Багато дітей, які належать до цих категорій вразливості, потребують додаткової підтримки. Проте для того, щоб забезпечити належну допомогу, установам

спершу необхідно ідентифікувати, які діти належать до цих вразливих категорій і з якої причини. Такий підхід дозволяє не лише створювати безпечне середовище для цих дітей, але й сприяти їхньому всебічному розвитку, враховуючи їхні індивідуальні потреби та життєві обставини.

В Україні відсутнє загальноприйняте визначення дитячої вразливості. Дитина може бути вразливою до ризиків і несприятливих наслідків через індивідуальні особливості, вплив дій чи бездіяльності інших людей, а також через фізичне або соціальне середовище. До додаткових факторів, що впливають на вразливість, належать:

– Фізичні, емоційні, медичні та освітні потреби дитини, які можуть включати потребу у психологічній реабілітації дітей, що постраждали від військових дій чи переселення.

– Шкода, якої дитина зазнала або може зазнати. Включає набір специфічних травматичних подій, відомих як несприятливі дитячі досвіди, наприклад, наслідки війни, втрату близьких чи вимушене переселення.

– Здатність опікунів чи ширшого родинного середовища задовольняти потреби дитини або, навпаки, завдавати шкоди. Сюди можна віднести такі обставини, як бездомність чи неналежні житлові умови, наявність дорослих у родині з психічними розладами, залежністю від алкоголю чи наркотиків, зв’язки з кримінальною системою, домашнє насильство та бідність.

– Відсутність підтримуючих стосунків у житті дитини. Наприклад, діти, які залишилися без батьківського піклування чи соціальної підтримки, особливо в регіонах, які постраждали від воєнних дій.

– Ширші соціальні та громадські умови за межами родини, включаючи рівень злочинності, якість житлової інфраструктури, соціальну згуртованість та стійкість громад.

Зважаючи на поточну ситуацію в Україні, ці фактори набувають ще більшої актуальності, оскільки війна та її наслідки значно збільшують кількість дітей, які опиняються у вразливих умовах. Виявлення та індивідуальний підхід

до кожної з цих категорій є критично важливими для створення ефективної системи підтримки та захисту дітей.

Цей перелік не є вичерпним, і діти можуть зазнавати одного або кількох з цих факторів із різним ступенем наслідків упродовж свого життя, включаючи дорослий вік. Деякі вразливі діти можуть також мати несприятливі дитячі досвіди (НДД). Це конкретний набір подій у дитинстві, які асоціюються з негативними наслідками в майбутньому. Як і інші фактори, що збільшують вразливість дітей, несприятливі дитячі досвіди не обов'язково призводять до негативних результатів, але їхня наявність значно підвищує ризик цього.

Такі фактори можуть включати переживання війни, втрату родини, вимушене переселення, життя в умовах зруйнованої інфраструктури чи брак доступу до якісної освіти і медичної допомоги. Однак навіть у складних умовах, за умови вчасної підтримки, діти можуть успішно долати ці виклики, що підкреслює важливість розробки та реалізації програм соціальної та психологічної допомоги.

Діти стикаються з різними факторами, які підвищують їхню вразливість і ризик несприятливих наслідків у житті. Деякі діти можуть одночасно належати до кількох груп ризику. Наприклад, дитина, яка живе в сім'ї з алкогольною залежністю дорослих, може також зазнавати домашнього насильства.

В Україні, в першу чергу, викликає значне занепокоєння ситуація з дітьми, які перебувають під опікою. Через війну, вимушене переселення та економічну нестабільність кількість дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують державної допомоги, суттєво зросла. Багато з них пережили травматичні події або виросли в умовах, які збільшують їхню вразливість і підвищують ризик несприятливих наслідків.

Дослідження свідчать, що діти під опікою частіше мають нижчі освітні досягнення у всіх вікових групах, а також гірший психічний та фізичний стан. В Україні діти, які перебувають під опікою, часто стикаються із браком доступу до якісної освіти, психологічної підтримки та медичних послуг. Вони також мають вищий ризик розвитку особливих освітніх потреб.

За міжнародними дослідженнями, діти під опікою частіше стають підлітковими батьками. В Україні ця проблема є актуальною через відсутність систематичної статевої освіти та недостатню підтримку у перехідний період до самостійного життя. Окрім того, дослідження показують зв'язок між перебуванням під опікою та вчиненням правопорушень.

Для ефективного розв'язання цих проблем потрібен комплексний підхід, який включає освітню, психологічну, соціальну та медичну підтримку, а також покращення умов у закладах для дітей під опікою та розвиток системи наставництва й сімейних форм виховання.

В Україні зазначена проблема набуває особливого значення через наслідки війни, переселення та соціально-економічну нестабільність. Діти, які опинилися під опікою, часто мають досвід травматичних подій, таких як домашнє насильство, що негативно впливає на їхній психічний стан і соціальну адаптацію. Ці діти також можуть демонструвати підвищений рівень агресії або замкнутість, що ускладнює їхню інтеграцію у колектив.

Для розв'язання цих проблем важливо забезпечити міжвідомчу взаємодію, включаючи освітні, соціальні та медичні установи, а також розробити спеціалізовані програми реабілітації та соціального супроводу для дітей, які зазнали насильства чи перебувають під опікою.

Юний опікун – це особа віком до 18 років, яка надає або має намір надавати догляд іншій людині. В умовах сучасної України кількість таких дітей зросла через соціальні та економічні виклики, викликані війною та переміщенням населення. Більшість із них забезпечують догляд за членами своєї родини, зазвичай батьками, але іноді братами, сестрами чи бабусями й дідусями, які мають фізичні або психічні проблеми зі здоров'ям.

Юні опікуни виконують широкий спектр завдань: від практичної допомоги, як-от приготування їжі чи прибирання, до медичного догляду та надання емоційної підтримки. З одного боку, це може приносити користь, оскільки діти роблять важливий внесок у сімейне життя та розвивають життєві навички. Проте такі обов'язки часто супроводжуються негативними наслідками.

Зокрема, юним опікунам може бути важче повноцінно брати участь у навчанні через нестачу часу чи емоційне виснаження.

Юний опікун може стикатися з проблемами розвитку та соціалізації, а також із ризиками, пов'язаними із захистом прав дитини, особливо у випадках, коли діти зазнають зневаги чи навіть насильства. Також можуть виникати проблеми з психічним здоров'ям, адже такі діти часто почуваються самотніми та ізольованими. За оцінками, близько чверті юних опікунів можуть самі мати інвалідність.

Багато юних опікунів на перше місце ставлять свою допомогу, однак така відповідальність може робити їх більш вразливими до несприятливих життєвих наслідків. Юний опікун стає вразливим, коли рівень догляду та відповідальності за людину, яка потребує допомоги, стає надмірним або невідповідним для дитини. Це може негативно вплинути на емоційний і фізичний стан, успішність у навчанні та подальші життєві перспективи.

На прикладі Великої Британії, де згідно із Законом про догляд 2014 року місцеві органи влади зобов'язані враховувати потреби юних опікунів, Україна могла б впровадити подібні підходи. Зокрема, важливо забезпечити оцінку потреб дітей, які надають догляд, та їхніх сімей. Міжвідомча співпраця між службами для дорослих і дітей має стати ключовим елементом у створенні ефективної системи підтримки [26, с.143].

В Україні залишається актуальною проблема ідентифікації таких дітей. Школи, медичні працівники та громадські організації можуть відігравати важливу роль у виявленні юних опікунів, забезпеченні їм доступу до освітніх, соціальних та медичних послуг, а також у наданні психологічної допомоги. Упровадження таких заходів сприятиме зменшенню негативного впливу опікунства на життя та майбутнє цих дітей.

Проблема підліткової вагітності охоплює як потенційну вразливість батьків, так і їхніх дітей. У деяких випадках і самі батьки, і їхні діти можуть бути визнані такими, що потребують допомоги. На індивідуальному рівні багато підлітків стають відповідальними батьками, які виховують здорових дітей без

негативних наслідків. Проте на рівні популяції підліткові батьки та їхні діти частіше стикаються з ризиками для здоров'я та іншими несприятливими обставинами.

Підліткові батьки мають вищий ризик залишити навчання, бути безробітними або не брати участі в навчальних програмах, що негативно впливає на їхнє майбутнє працевлаштування та збільшує ризик бідності. Їхні діти частіше живуть у бідності та мають затримки у розвитку.

Виникає необхідність розробки програм, спрямованих на запобігання підлітковій вагітності, що будуть включати розширення доступу до статевої освіти, підтримки для молодих батьків, а також боротьбу з наслідками несприятливих дитячих досвідів. Такі заходи можуть суттєво покращити перспективи для підліткових батьків та їхніх дітей, зменшуючи ризики бідності та соціальної ізоляції.

Діти, які скоїли правопорушення або перебувають у групі ризику скоєння злочинів, стикаються з багаторівневими проблемами та обмеженнями.

Діти та молодь, які скоїли злочини, часто залишаються поза системою освіти, зайнятості чи професійної підготовки, що значно обмежує їхні життєві перспективи. Згідно з дослідженнями, існує тісний зв'язок між труднощами у спілкуванні та злочинністю серед молоді: близько 60% молодих правопорушників мають проблеми з комунікацією. Здоров'я та добробут таких дітей, як правило, суттєво погіршуються ще до моменту, коли вони ризикують отримати громадські або навіть тюремні вироки.

Досвід країн, таких як Велика Британія, показує, що серед молоді, яка потрапляє до місць позбавлення волі, виявляються непропорційно високі потреби у сфері охорони здоров'я. Наприклад, 33% таких осіб мають психічні розлади, 45% зловживають алкоголем чи наркотиками, а 32% мають порушення навчання або інвалідність. В Україні, через брак систематичного моніторингу та раннього втручання, ці потреби часто залишаються невиявленими або недооціненими, що посилює їхню вразливість.

Для вирішення цієї проблеми необхідно вдосконалювати механізми ідентифікації дітей із ризиком правопорушень, впроваджувати програми психологічної та медичної реабілітації, а також забезпечувати доступ до освітніх і професійних можливостей. Крім того, важливим є створення програм раннього втручання, які допоможуть попередити залучення дітей до кримінальної діяльності та забезпечать їм доступ до підтримки ще до моменту скоєння злочинів.

Вплив насильства в дитинстві, у формі фізичного, сексуального чи емоційного зловживання, зневаги або навіть спостереження за насильством у сім'ї, має значний негативний вплив на добробут дітей. Це є ризиковим фактором для розвитку ряду шкідливих звичок і розладів, таких як куріння, ожиріння, ризикована сексуальна поведінка та депресія, які, у свою чергу, пов'язані з серйозними проблемами громадського здоров'я, зокрема раком, серцево-судинними захворюваннями, інфекціями, що передаються статевим шляхом, і самогубствами.

Сімейне насильство також є значним фактором ризику залучення дітей до системи кримінальної юстиції, що супроводжується гіршими показниками здоров'я порівняно із загальним населенням. Діти зазнають насильства або стають свідками агресії у родинах, що підвищує їхню вразливість до низки ризиків, включаючи психічні розлади, антисоціальну поведінку та зниження освітніх досягнень.

Ключем до зменшення наслідків дитячого насильства є раннє втручання, яке передбачає зниження впливу насильства та надання відповідної підтримки тим, хто його зазнав.

Хоча більшість батьків, які вживають алкоголь або наркотики, не завдають шкоди своїм дітям, важливо усвідомлювати, що діти, які живуть із батьками, які мають серйозні проблеми з алкоголем чи наркотиками, перебувають у зоні підвищеного ризику. В Україні такі ситуації є викликом через зростаючий рівень соціальної напруги та відсутність належного доступу до програм підтримки сімей.

Неналежні житлові умови, наприклад, холодні та вологі будинки, можуть мати серйозний вплив на здоров’я дітей. За даними досліджень, діти, які живуть у холодних будинках, більш ніж удвічі частіше страждають на респіраторні захворювання, ніж ті, хто мешкає в теплих умовах. Холодне житло також збільшує ризик незначних захворювань, таких як застуда чи грип, а також серйозних хвороб, які можуть вимагати госпіталізації.

Погані житлові умови також негативно впливають на психічне здоров’я. Довготривалі дослідження населення показали, що постійне перебування в неналежних житлових умовах у дитинстві є фактором ризику для гіршого психічного здоров’я у майбутньому, незалежно від поточного стану житла.

В Україні ця проблема є надзвичайно актуальною через наслідки війни, яка призвела до масового знищення житла, вимушеного переселення сімей та погіршення житлових умов для багатьох громадян. Холодні та непридатні для проживання будинки, особливо в зимовий період, стають причиною зростання захворювань серед дітей та дорослих. Психологічний вплив життя в таких умовах, зокрема для дітей, які пережили травматичні події війни, також посилюється.

Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати програми ремонту та відновлення житла, забезпечувати доступ до тимчасового житла для переселенців і створювати ініціативи для підвищення енергоефективності будинків. Такі заходи сприятимуть покращенню фізичного та психічного здоров’я дітей, які живуть у неналежних умовах, та забезпечать їм кращі перспективи на майбутнє.

Дослідження свідчать, що люди, які живуть у середовищах низької якості, частіше мають гірші показники здоров’я порівняно з тими, хто мешкає в комфортних умовах. Хоча в менш забезпечених районах може бути більше дитячих майданчиків, їхня якість зазвичай нижча. Вандалізм, сміття та відсутність належного обслуговування часто стають перешкодою для використання цих зон, навіть якщо вони спочатку були створені як корисні об’єкти. Через це діти, які зростають у таких умовах, мають обмежені

можливості скористатися фізичними та психічними перевагами, які можуть надати якісні зелені зони, зокрема дитячі майданчики.

Ситуація з доступом до зелених зон у міських районах України, особливо у постраждалих від війни регіонах, є викликом. Зруйнована інфраструктура, брак фінансування на відновлення парків і майданчиків, а також нерівний розподіл ресурсів між громадами призводять до того, що багато дітей залишаються без доступу до безпечних зон для ігор та відпочинку.

Безробіття не лише знижує дохід сім'ї, але й може завдати шкоди її стійкості, здоров'ю та стабільності, а також мати негативний вплив на розвиток дітей. Сім'ї, у яких батьки економічно неактивні або безробітні, частіше стикаються з проблемами заборгованості, залежності від алкоголю чи наркотиків, а також бездомністю.

Дослідження свідчать, що безробіття серед батьків часто супроводжується іншими труднощами, такими як конфлікти в сім'ї чи погане психічне здоров'я батьків, що може мати тривалий вплив на розвиток дитини. Діти, які зростають у безробітних сім'ях, майже вдвічі частіше демонструють нижчі результати на всіх етапах навчання, ніж їхні однолітки з працюючих сімей. Проблема безробіття батьків є особливо актуальною через наслідки війни, економічну нестабільність і масштабне переміщення населення. Багато сімей стикаються з соціально-економічними труднощами, які негативно впливають на якість життя дітей, їхній доступ до освіти та психологічне благополуччя.

Діти з безробітних сімей часто відчувають труднощі з адаптацією у школі, мають підвищений ризик поведінкових проблем та обмежені перспективи працевлаштування в майбутньому. Ці наслідки не лише відображають матеріальні труднощі, а й включають глибші соціальні та психологічні аспекти, що погіршують становище таких дітей.

Бідність серед дітей тісно пов'язана з гіршими показниками здоров'я, нижчими освітніми досягненнями та довгостроковими негативними соціальними й психологічними наслідками, які знижують життєві можливості в дорослому віці.

Проблема дитячої бідності є критичною через наслідки війни. Багато дітей у постраждалих регіонах стикаються з нестачею доступу до якісної освіти, медичної допомоги та основних життєвих потреб. Хоча бідність є важливим чинником ризику для здоров'я та розвитку дитини, це не означає, що всі діти з малозабезпечених сімей неминуче стикаються з негативними наслідками. Інші фактори, такі як сімейна підтримка, доступ до соціальних послуг і громади, можуть значно вплинути на рівень вразливості чи стійкості дитини.

Останніми роками значний інтерес викликає дослідження несприятливих дитячих досвідів (НДД) та їхній зв'язок із негативними наслідками у дорослому віці. Ця концепція виникла у середині 1990-х років у США. Відтоді вивчення НДД стало предметом численних міжнародних досліджень, зокрема Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) та Центрів з контролю та профілактики захворювань у США [18, с.42].

Дослідження аналізують історії здоров'я дорослих та їхні дитячі переживання, які включають насильство (фізичне, емоційне та сексуальне); зневагу (фізичну та емоційну); а також сімейні обставини, такі як домашнє насильство, залежність батьків від алкоголю чи наркотиків, психічні захворювання у батьків, розлучення або ув'язнення членів родини.

В Україні тема НДД є надзвичайно актуальною, особливо у контексті наслідків війни, які призвели до збільшення випадків травматичного досвіду серед дітей. Діти, які пережили втрату близьких, вимушене переселення, свідчення насильства чи зруйнування інфраструктури, входять до групи ризику щодо розвитку психічних розладів, труднощів у соціалізації та проблем зі здоров'ям у майбутньому.

Дослідження НДД у світовому контексті підкреслюють важливість раннього втручання та надання підтримки дітям, які зазнали травматичних переживань. НДД пов'язані з багатьма обставинами, і їхня наявність не може бути пояснена лише однією причиною. Вони також не існують ізольовано від інших факторів ризику. Наслідки цих досвідів, включаючи нерівності у здоров'ї, можна спостерігати протягом усього життя.

Ранні несприятливі досвіди можуть мати міжпоколінний вплив, створюючи цикл, у якому негативні наслідки, такі як кримінальна поведінка, насильство, рання незапланована вагітність і збереження бідності, передаються наступним поколінням у родині. Якщо ці проблеми залишаються без уваги, діти з таких сімей частіше стикаються з подібними труднощами, що призводить до відтворення несприятливих умов у наступних поколіннях.

Цей цикл соціальної нерівності створює додатковий тягар для дітей, які зростають у знедолених сім'ях. Вони мають вищий ризик зіштовхнутися з негативними наслідками у своєму житті, що підсилює загальну соціальну нерівність і ускладнює можливість виходу з цього стану.

2.2. Моделі соціальної роботи у приймаючих громадах

Україна переживає радикальні трансформації завдяки впровадженню реформи децентралізації, яка адаптується до сучасних викликів. Перші кроки цієї реформи було визначено у «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» (2014) та «Державній стратегії регіонального розвитку на 2015-2020 роки». У рамках реформи було прийнято низку законів, які дозволили створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), наділивши їх ширшими повноваженнями та доступом до більших фінансових ресурсів.

У період 2020-2023 років реформа зазнала подальших змін, спрямованих на розвиток громад та укріплення їх фінансової спроможності. Були прийняті законодавчі акти, які спрощували процес добровільного об'єднання громад, впроваджували нові механізми міжмуніципального співробітництва та забезпечували громадам більшу частку доходів з місцевих податків. Крім того, у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії у 2022 році, акцент було зроблено на підтримці громад, які постраждали від війни, шляхом залучення додаткових ресурсів та міжнародної допомоги.

Сучасний етап реформи визначено «Дорожньою картою децентралізації на 2024-2027 роки», затвердженою у березні 2024 року. Вона передбачає подальшу оптимізацію місцевих державних адміністрацій, посилення фінансової спроможності органів самоврядування, залучення громадян до прийняття рішень та розвиток міжмуніципального співробітництва. Крім того, у грудні 2024 року ухвалено закони, що врегульовують адміністративно-територіальні питання, а також закон про міжнародне територіальне співробітництво. Навесні 2025 року планується оприлюднення оновленої редакції «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади», яка враховуватиме актуальні виклики та потреби громад, особливо в умовах воєнного стану. Ці оновлення спрямовані на забезпечення стійкості громад і підвищення ефективності їх функціонування в сучасних умовах.

Реформа децентралізації в Україні спричинила значні зміни в державній політиці соціального захисту. Затверджені Міністерством соціальної політики України у 2016-2017 роках методичні рекомендації відкрили нові можливості для органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту та створили перспективи для покращення якості життя громадян. Згідно з цими актами, місцеві органи влади отримали можливість і зобов’язання розробляти соціальні програми та організовувати надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів відповідно до їхніх потреб за принципом «єдиного вікна».

У 2023 році Верховна Рада України ухвалила ще 18 законів, що стосуються соціальної сфери, спрямованих на посилення прав військовослужбовців, ветеранів війни, вагітних жінок, працівників об’єктів критичної інфраструктури та українських трудових мігрантів.

Зокрема, спрощено процедуру надання статусу учасника бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни, а також звільнено від оподаткування транспортні засоби, що надходять як гуманітарна допомога для забезпечення оборони України.

Крім того, у 2023 році середня пенсія українців зросла майже на 16%, а мінімальні пенсійні виплати для непрацюючих пенсіонерів – на 20%.

Також запущено експериментальні соціальні проєкти за принципом «гроші ходять за людиною», зокрема послугу з формування життєстійкості та соціальний супровід військових та їхніх родин у військових частинах.

Уряд активно реформує соціальну політику, концентруючи увагу на допомозі найбільш вразливим групам, включаючи ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Змінилася філософія соціальної політики: від виплат людям у скрутному становищі до комплексної підтримки, яка допомагає їм повернутися до соціального життя та ринку праці.

Одним із основних елементів реформи в соціальній сфері стало створення нового алгоритму закупівлі соціальних послуг через залучення недержавних надавачів. Планується створення національного закупівельника соціальних послуг, який співфінансуватиме надання цих послуг громадами, базуючись на єдиних стандартах та критеріях.

Ці оновлення спрямовані на підвищення ефективності місцевого самоврядування, забезпечення стійкості громад та їх здатності реагувати на сучасні виклики, зокрема в умовах воєнного стану.

Головний виклик полягає у відсутності чіткого уявлення про те, як забезпечити якісні та доступні соціальні послуги для членів об’єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні. Аналіз досвіду тих ОТГ, які вже розпочали надання соціальних послуг своїм громадянам, виявив низку проблем, з якими вони стикнулися. Ці проблеми були поділені на дві групи.

До першої групи належать проблеми, пов’язані з наданням соціальних послуг: відсутність соціальних установ у деяких населених пунктах; неспроможність існуючих надавачів подолати політичні, соціальні та територіальні бар’єри; обмежені можливості охоплення осіб або сімей, які не бажають чи не можуть звернутися по допомогу; низький рівень обізнаності громадян про види соціальних послуг, що надаються установами; необхідність одночасного вирішення численних проблем; брак кваліфікованих та мотивованих соціальних працівників у місцевих громадах.

Забезпечення якісних та доступних соціальних послуг для членів об’єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні залишається складним завданням. Аналіз досвіду ОТГ, які вже розпочали надання таких послуг, виявив низку проблем, що ускладнюють цей процес, серед яких:

– Відсутність соціальних установ у деяких населених пунктах. Багато громад не мають необхідної інфраструктури для надання соціальних послуг, що обмежує доступ громадян до необхідної допомоги;

– Нездатність існуючих надавачів подолати політичні, соціальні та територіальні бар’єри. Існуючі установи часто не можуть ефективно взаємодіяти з різними групами населення через політичні чи соціальні розбіжності, а також віддаленість населених пунктів;

– Обмежені можливості охоплення осіб або сімей, які не бажають чи не можуть звернутися по допомогу;

– Низький рівень обізнаності громадян про види соціальних послуг, що надаються установами. Багато людей не знають про доступні соціальні послуги, що призводить до їх недостатнього використання;

– Необхідність одночасного вирішення численних проблем. Соціальні працівники часто стикаються з множинними проблемами клієнтів, що вимагає комплексного підходу та додаткових ресурсів;

– Брак кваліфікованих та мотивованих соціальних працівників у місцевих громадах. Недостатня кількість підготовлених фахівців ускладнює надання якісних послуг.

Сучасні виклики включають вплив воєнних дій, недостатнє фінансування та відсутність інтегрованого підходу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році значно ускладнило надання соціальних послуг, особливо в деокупованих громадах, де інфраструктура зруйнована, а населення потребує негайної допомоги. Багато громад стикаються з обмеженими бюджетами, що не дозволяє повноцінно забезпечити соціальні послуги. Недостатня координація

між різними надавачами послуг та відсутність єдиної стратегії додатково ускладнюють ефективне надання допомоги.

Для подолання цих викликів необхідно розробити чіткі механізми фінансування, підвищити кваліфікацію соціальних працівників, впровадити інтегровані підходи до надання послуг та забезпечити ефективну комунікацію з населенням щодо доступних соціальних послуг.

Друга група проблем була пов'язана із роботою безпосередніх практиків. Соціальні працівники в ОТГ України перевантажені. Вони змушені надавати різноманітні соціальні послуги та вирішувати широкий спектр проблем; працювати з різними категоріями клієнтів (внутрішньо переміщені особи, особи з інвалідністю, сироти, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах або під ризиком, безробітні, сім'ї, які потребують підтримки тощо); виконувати численні ролі (консультант, активатор, терапевт, вчитель соціальних навичок, посередник, менеджер випадків, адвокат тощо); планувати та проводити втручання з індивідами, групами і громадами, застосовувати відповідні методи соціальної роботи (менеджмент випадків, екстрене втручання, групова робота, організація громади тощо). Усе це потребує значних компетенцій [17, с.38].

Водночас практики існуючих соціальних служб та випускники програм соціальної роботи українських закладів вищої освіти відзначають нестачу базових знань і навичок, необхідних для здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг в умовах ОТГ.

Актуальні виклики та доповнення відображають нову реальність, спричинену воєнним станом, яка змушує соціальних працівників адаптувати свою діяльність до нових умов. Це включає роботу з ветеранами, родинами загиблих, пораненими військовими, а також із людьми, які постраждали від війни. Попри існування програм підготовки соціальних працівників, значний розрив між теоретичною підготовкою та практичними потребами роботи в громадах, особливо в кризових умовах, залишається однією з головних проблем.

Крім того, у більшості ОТГ відсутні механізми супервізії, що ускладнює професійний розвиток соціальних працівників і знижує їх ефективність.

Постійна робота з кризовими ситуаціями, емоційно важкими випадками та складними клієнтами призводить до психоемоційного виснаження і професійного вигорання працівників. У цих умовах зростає потреба в міждисциплінарній співпраці між соціальними працівниками, психологами, медиками, юристами та іншими фахівцями, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем клієнтів.

Ці аспекти підкреслюють необхідність реформування навчальних програм для соціальних працівників, впровадження супервізії, підвищення зарплат і забезпечення належних умов праці для зниження навантаження та покращення якості соціальних послуг.

Незважаючи на численні існуючі проблеми, державні органи влади та місцеве самоврядування активно шукають відповідні стратегії та механізми для організації соціальної роботи в громадах і надання соціальних послуг в умовах ОТГ. Для цього важливо створювати практичні моделі, які є унікальними, більш чутливими та орієнтованими на розвиток громади, враховують її ресурси, зміни в складі населення та місцеві особливості.

Практика соціальної роботи на рівні місцевих громад (ОТГ) отримала значну увагу в професійній літературі за кордоном і в Україні. Аналіз літератури показує, що вчені мають різні погляди на концепцію соціальної роботи в громаді.

Термін «соціальна робота в громаді» описує сферу, де соціальні працівники надають послуги, покращують умови життя, задовольняють визначені потреби та вирішують проблеми, працюючи з окремими особами, групами, організаціями, установами як цільовою аудиторією.

Це включає залучення кваліфікованих соціальних працівників, планування, надання, моніторинг і оцінку соціальних послуг. Термін «соціальна робота в громаді» охоплює реалізацію соціальних програм, ініціювання структурних та соціальних змін, покращення організації громади, активізацію громадян громади, а також сприяння співпраці всередині громади та поза її межами.

Він зосереджується на динаміці влади та соціальних відносинах між різними структурами та різноманітними громадами, формальними та неформальними мережами для вирішення та запобігання індивідуальним і груповим проблемам, а також на управлінні конфліктами та їх розв'язанні.

Соціальна робота в громаді є одним із кількох методів соціальної роботи. Як метод, вона спрямована на розробку різних типів втручань у громадах, зосереджуючись на вирішенні індивідуальних та громадських проблем, а також на розумінні та вирішенні людських потреб, питань і проблем. Як метод, це є комплексним ресурсом для соціальних працівників, який дозволяє ефективно діяти в складних системах і різноманітних громадах.

Соціальна робота в громаді не є виключною сферою діяльності лише соціальних працівників. Вона також розглядається як сфера діяльності для представників недержавного та приватного секторів; спільна робота у командах, формальних і неформальних соціальних мережах; «діалог» між окремими особами, родинами, організаціями та громадою; активна соціальна підтримка, нагляд і контроль, організовані членами громади; забезпечення ресурсами людей, які потребують допомоги, а також фандрейзинг. Вважається, що соціальна робота в громаді є способом зміни організаційного підходу до соціальних послуг і практики соціальної роботи. Зокрема, наголошується, що соціальна робота в громаді включає процес визначення цілей і завдань шляхом аналізу потреб і ресурсів за участі широкого кола людей.

Соціальна робота в громаді визначається як діяльність місцевих соціальних установ, що працюють у сфері надання соціальних послуг на рівні сусідських громад у відповідь на соціальні та політичні запити. Вона враховує відмінності у місцевих умовах, потребах і розвитку громад та ґрунтується на цінностях соціальної справедливості.

Надання соціальних послуг у громадах має бути орієнтоване як на індивіда, так і на навколишнє середовище. Дж. Ерліх та Дж. Тропман вважають, що громади, організації та малі групи, як основні арени макровтручання, мають перевагу над індивідами у наданні соціальних послуг та сприянні більш

ефективній участі місцевого населення у визначенні обсягу і типів послуг. Основними тенденціями соціальної роботи в громадах є децентралізація та інтеграція існуючих послуг, застосування широкого спектра технік втручання, а також активна участь персоналу, користувачів і місцевих громад.

Різні підходи до розуміння «соціальної роботи в громаді» дозволяють сформулювати власне визначення цього поняття. «Соціальна робота в громаді» є переплетенням макро-, мезо- та мікрорівнів соціальної роботи, де соціальні працівники здійснюють втручання для вирішення чи запобігання проблемам, задоволення потреб людей у межах сусідських громад або для розвитку місцевої громади та її громадян.

У контексті України практика соціальної роботи в громаді розглядається як надання прямих соціальних послуг фахівцями на місцевому рівні або в сусідстві для окремих осіб, груп і всієї громади за підтримки місцевих мешканців, органів влади та інших зацікавлених сторін. Вона включає застосування різних теорій і підходів, численних методів і технік, організацію громади та її розвиток шляхом реалізації моделей практики соціальної роботи в громаді. Практика соціальної роботи в громаді, заснована на моделях підвищення потенціалу, має значний потенціал для мультикультурних місцевих громад (якими безперечно є українські громади) у здійсненні фізичних змін у них.

Огляд літератури свідчить, що контекст практики, орієнтованої на громаду, залежить від основної моделі соціальної роботи в громаді, яка впроваджується у постійній місцевій громаді. Моделі практики, орієнтовані на громаду, також допомагають фахівцям ефективно виконувати свою роботу. Протягом минулого століття багато вчених і практиків з різних частин світу прагнули розробити моделі для роботи в громадах. Різні автори диференціювали підходи до розуміння концепції моделей, орієнтованих на громаду, і обговорювали базові знання та навички, які повинні мати фахівці для надання соціальних послуг у громадах.

Отже, універсальної моделі соціальної роботи в громаді не існує. Перші спроби диференціювати практичні моделі соціальної роботи в громаді сягають 1920-х років у Англії. Найуспішнішою вважається класифікація трьох моделей (місцевий розвиток, соціальна дія, соціальне планування), запропонована Дж. Ротманом у 1968 році. Він диференціював механізми організації роботи в громаді та роль соціальних працівників у наданні соціальних послуг у громадах. Проте моделі Дж. Ротмана охоплюють лише три сфери втручання в практику роботи в громадах і не повністю задовольняють потреби практики соціальної роботи в громаді.

Надзвичайно швидкі соціальні зміни внаслідок економічних і політичних трансформацій, зростання кількості й темпів соціальних проблем на місцевому рівні в різних країнах призвели до розробки альтернативних моделей соціальної роботи в громаді наприкінці XX століття. Серед таких моделей: феміністична, політична практика, економічний розвиток, побудова громади, розвиток потенціалу громади, адвокація в громаді, залучення громади та інші.

Всі ці моделі синтезовані з унікального поєднання основних категорій практики роботи в громадах, таких як цілі, сфера втручання, стратегії, тактики та ролі практиків. Унікальне поєднання цих категорій залежить від узгодженої рамки або квазітеорії, яка дозволяє краще розуміти сферу практики в громадах і відображає конкретну функціональну тенденцію в практиці. Ці моделі закладають інтелектуальну основу практики соціальної роботи в громаді, сприяють генеруванню знань і проведенню досліджень, роблять цю сферу зрозумілішою та допомагають практикам формулювати стратегії для своєї роботи [3, с.72].

Водночас соціальні працівники, які надають соціальні послуги в місцевих громадах, повинні демонструвати широкий набір компетенцій для застосування однієї з диференційованих моделей на практиці. Аліса К. Джонсон (1998), на основі аналізу літератури, узагальнила шість характеристик моделей, орієнтованих на громаду, та визначила спектр знань і навичок, необхідних для надання соціальних послуг на рівні громади:

– Орієнтованість на сусідські громади та сім'ї. Соціальні працівники мають розуміти різні типи громад для надання соціальних послуг, орієнтованих на громаду (включаючи батьківську підтримку, підтримку «рівний – рівному», відвідування домівок і «груп підтримки», парафіяльні групи підтримки). Вони повинні розробляти та впроваджувати програми підтримки (сімейні, громадські та для дітей), а також задовольняти унікальні потреби різноманітних людей та молодих сімей, які перебувають у зоні ризику.

– Орієнтація на сильні сторони та розширення можливостей. Соціальні працівники повинні розробляти та впроваджувати втручання на індивідуальному, міжособистісному, організаційному та громадському рівнях; сприяти розширенню можливостей бідних і незахищених сімей, а також цілих громад; організовувати сусідські спільноти; змінювати соціальний порядок; розвивати лідерські якості та культурну компетентність тощо. Вони також мають впроваджувати концепції самоефективності та очікування результатів, які базуються на ідеях символічної взаємодії, соціального навчання, соціального обміну тощо.

– Культурна чутливість і мультикультурна компетентність. Є важливою у роботі з етнічними, релігійними меншинами, громадами кольорових спільнот. Це передбачає використання феміністичної моделі для розуміння різноманіття та конфліктів, а також розробку підходів до роботи з ними.

– Комплексність послуг. Професіонали повинні вміти встановлювати зв'язки, координувати, вести переговори, виступати посередниками між установами та послугами; забезпечувати ведення випадків, групову роботу, створення мереж, адвокацію та побудову коаліцій. Вони мають поєднувати ідеї прямого надання послуг із моделлю роботи в громаді; інтегрувати всі аспекти традиційних методів соціальної роботи, адаптуючи їх до потреб конкретної вразливої групи населення, та забезпечувати безперервність надання послуг. Професіонали повинні демонструвати навички терапевтичної роботи, ведення випадків, інтерв'ювання, групової та громадської роботи; розуміти процес формування та розвитку сусідських груп; організовувати мережі взаємної допомоги та

встановлювати відносини між професіоналами, організаціями, групами та природними системами підтримки.

– Мережування, адвокація та побудова коаліцій. Розуміти функціонування коаліцій і партнерств між публічними та приватними організаціями на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях для інтеграції різних груп задля розширення можливостей громади. Це включає адвокаційні послуги на трьох рівнях практики в громаді: індивідуальна адвокація, колективна адвокація та техніки організації.

– Доступ до інтегрованих послуг та підтримки. Соціальні працівники повинні знати структуру та роль державного сектору у наданні послуг, реагувати на нові публічно-приватні партнерства, аналізувати та розробляти політику й програмні питання у ключових сферах (наприклад, замісна та денна опіка, кризове втручання тощо). Вони мають розробляти та впроваджувати програми, сприяти міжвідомчій координації, покращувати управління ресурсами, а також встановлювати формальні та неформальні зв’язки між організаціями, що надають послуги.

– Навички командної роботи та лідерства. Фахівці повинні вміти надавати консультації, здійснювати адвокацію, будувати міждисциплінарні команди та виконувати функції зв’язкової особи як в межах організації, так і поза нею, залучаючи багатопрофесійних і непрофесійних членів команди. Вони мають демонструвати лідерські якості; застосовувати методи Делфі, техніки номінальних груп, аналіз силового поля та управління; здійснювати планування й координацію, будувати коаліції, займатися фандрейзингом і керувати бюджетами.

Водночас виникає багато запитань щодо здатності будь-якої з існуючих моделей відобразити величезне розмаїття. Крім того, основною проблемою є те, що кожна модель потребує значних коригувань для її впровадження. Більшість моделей були переглянуті та модифіковані, щоб відповідати змінним і різноманітним умовам, але вони все ще залишаються недостатніми для використання як практичні рамки.

Змінивши підхід до практики, орієнтованої на громаду, можна збільшити кількість запропонованих моделей. Однак часом ці моделі відірвані від реальності практиків і не відповідають умовам практики соціальної роботи в громаді та надання соціальних послуг. Щоб обрати підходящу модель, фахівці мають виділити певні пріоритетні елементи та спробувати адаптувати відповідну модель до унікальних умов кожної громади. У результаті існуючі моделі, засновані на багатому практичному чи дослідницькому досвіді, можуть виявитися чужими для місцевої громади, в якій вони впроваджуються.

Як зазначалося раніше, незважаючи на численні моделі та рамки надання соціальних послуг у громадах, вони не є універсальним рішенням для всіх випадків і країн. На основі аналізу чинної законодавчої та нормативної бази соціальної роботи на рівні ОТГ в Україні, різних підходів до розуміння соціальної роботи в громаді, широкого спектра соціальних послуг, які надають соціальні працівники, різноманітності клієнтів, а отже, проблем, інтересів і потреб, з якими стикаються фахівці, з урахуванням критеріїв і стандартів А. Боехм та Р.А. Кнаан (2012), пропонуються три моделі практики, орієнтованої на громаду, які є прийнятними для України: адміністративна модель надання соціальних послуг, модель організаційного розвитку місцевої громади та модель інтегрованого надання соціальних послуг («єдине вікно»).

Ці моделі можна порівняти з дорожньою картою: кожен набір користувачів може вибрати спосіб, яким він хоче рухатися (ресурси), маршрут, яким вони подорожуватимуть (проблеми та перешкоди), і кінцевий пункт призначення (мета). Запропоновані моделі практики, орієнтовані на громаду, не обмежуються лише соціальними працівниками, а можуть також використовуватися адміністраторами та іншими фахівцями у процесі ініціювання змін у громаді, створення нових громад, соціальних і публічних агентств, розробки нових програм, проєктів і послуг, впровадження комплексного та стратегічного планування, фандрейзингу, інтеграції сфер втручання тощо. Найважливіше те, що дві з цих моделей можуть застосовуватися членами громади без участі професійного фахівця.

Адміністративна модель надання соціальних послуг базується на ідеї створення гнучкої системи управління у сфері планування, організації та надання соціальних послуг членам громади шляхом створення мережі соціальних установ та встановлення партнерської міжсекторальної співпраці, узгодженості, координації та співробітництва всіх суб'єктів соціальних відносин як на рівні громади, так і за її межами. Під суб'єктами соціальних відносин розуміються органи виконавчої влади різних рівнів (державного, регіонального та місцевого), соціальні установи та громадські організації, які виступають надавачами соціальних послуг [41, с.44].

Для реалізації адміністративної моделі надання соціальних послуг на рівні місцевої громади в Україні фахівці повинні вміти:

– створювати соціальну інфраструктуру та соціальні установи, навчати й мотивувати персонал, налагоджувати міжсекторальні та міжособистісні взаємодії між соціальними установами та державними органами, залучати неприбуткові організації до надання соціальних послуг;

– оцінювати потреби громадян і їхні відповіді, здійснювати бюджетування, планування, замовлення, моніторинг і оцінювання соціальних послу, інформувати про надання послуг, захищати права клієнтів;

– ініціювати, розробляти та створювати соціальні проєкти, моніторити та оцінювати їхню ефективність;

– розподіляти наявні ресурси, займатися фандрейзингом, встановлювати зв'язки з громадськістю, розробляти та реалізовувати комунікаційні й соціально-маркетингові кампанії; вести програмну документацію.

Соціальні працівники, які працюють у громадах, реалізують адміністративну модель у правовій, нормативній, організаційній та консультативній операційних сферах, виконуючи різноманітні ролі (адміністратор, менеджер, фасилітатор, викладач тощо), тоді як клієнти є активними учасниками процесу вирішення проблем і споживачами соціальних послуг.

Друга модель – це модель організаційного розвитку місцевих громад. Заснована на концептуальних підходах до організації соціальної роботи в громаді, розроблених Дж. Ротманом (1995), вона набуває актуальності в сучасних умовах як засіб реалізації державної соціальної політики на місцевому рівні в Україні. Ця модель розглядається як довготривалий, цілеспрямований, структурований процес, спрямований на досягнення позитивних якісних запланованих змін у громаді шляхом впровадження комплексу заходів для підвищення потенціалу громади, вирішення її внутрішніх проблем і забезпечення високого рівня адаптації до змін зовнішніх умов. Організаційний розвиток передбачає роботу з людськими ресурсами через їхню активізацію.

Ця модель базується на стратегічному плані громади, який містить перелік заходів, спрямованих на вирішення актуальних проблем членів громади шляхом реалізації ефективної соціальної політики та надання якісних соціальних послуг. Вона передбачає визначення та ініціювання необхідних змін у громаді, планування довгострокових і короткострокових втручань, сприяння, активізацію та покращення умов життя громадян через їх залучення до процесу вирішення проблем, розробку та реалізацію соціальних проєктів, оцінку, розвиток потенціалу громади та мобілізацію її ресурсів, фандрейзинг, налагодження співпраці на засадах самодопомоги та взаємодопомоги, розвиток активності та лідерського потенціалу членів громади, представлення інтересів місцевих жителів, організацію адвокаційних кампаній тощо.

Практики, які застосовують модель організаційного розвитку місцевих громад, повинні володіти знаннями та навичками для реалізації цих довгострокових ініціатив, визначених у стратегічному плані громади.

Соціальні працівники в межах цієї моделі виконують ролі фасилітаторів, медіаторів, переговорників, викладачів, наставників, експертів, активістів і представників інтересів, тоді як клієнти виступають активними учасниками процесу вирішення проблем.

Третя запропонована модель – це модель інтегрованого надання соціальних послуг. Вона базується на ідеї комплексного надання широкого

спектра соціальних послуг, які охоплюють населення громади в одному місці («єдине вікно»), через кваліфікованих фахівців, які працюють у структурному підрозділі, департаменті або агенції, створеній в ОТГ. Аналіз європейського та північноамериканського досвіду системного надання соціальних послуг на основі інтегрованого підходу, підтвердив ефективність такого підходу у роботі з окремими особами та сім'ями, які перебувають у зоні ризику.

2.3. Соціальна інтеграція дітей вразливих категорій в контексті переміщення

Конвенція ООН про права дитини суттєво зміцнила правову основу для визнання дітей як суб'єктів із власною позицією та правом на участь. Проте в контексті переміщення дітей все ще часто зображають виключно як жертв, позбавлених права впливати на своє життя. Хоча діти залежні від дорослих, це не означає, що вони не мають права брати участь у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя.

Діти можуть відігравати активну роль в умовах переміщення, зокрема у формуванні взаємодії між біженцями та приймаючими громадами, а також у сприянні локальній інтеграції в таборах для біженців. Для цього важливо забезпечити їхнє залучення до процесів прийняття рішень через розробку програм, які надають дітям можливість висловлювати свої думки щодо питань, що безпосередньо стосуються їхнього життя в умовах переміщення. Такі ініціативи не лише сприяють інтеграції, але й підвищують їхню впевненість у власних силах.

Крім того, необхідно активно впроваджувати освітні ініціативи, які забезпечують доступ до якісної освіти. Вони сприяють розумінню культурних особливостей як приймаючих громад, так і біженців, створюючи платформу для взаємного поваги та співпраці. Такий комплексний підхід допомагає формувати гармонійні відносини між різними групами населення, сприяючи стійкій соціальній інтеграції.

Інтеграційні програми відіграють ключову роль у створенні можливостей для спільної взаємодії дітей із приймаючих громад і дітей-біженців. Організація спільних заходів, таких як спортивні ігри, творчі майстер-класи чи культурні фестивалі, сприяє побудові довіри, взаєморозуміння та соціальних зв'язків. Такі програми не лише об'єднують дітей, а й допомагають їм відкривати нові горизонти у спілкуванні та співпраці.

Не менш важливим аспектом є психосоціальна підтримка, яка забезпечує дітей ресурсами для емоційної стабільності та адаптації до нових умов. Надання доступу до психологічних консультацій, груп підтримки чи тренінгів з управління стресом допомагає дітям легше справлятися з викликами, зумовленими переміщенням, і сприяє їхньому повноцінному розвитку в новому середовищі. Це створює основу для їхнього успішного інтегрування та формування стійкості перед життєвими труднощами [44, с.19].

Активна участь дітей у цих процесах не лише підсилює їхню роль у громаді, але й сприяє розвитку стійкості, взаєморозуміння та гармонійній інтеграції між біженцями та приймаючими громадами.

Станом на 2023 рік 40% переміщеного населення у світі становлять діти, що є значною частиною цієї групи. Проте досі бракує інформації про досвід та перспективи дітей у ситуаціях переміщення, особливо тих, хто проживає в країнах Глобального Півдня. Хоча існують окремі знання про заходи підтримки інтеграції дітей-біженців, мало уваги приділяється їхнім власним ініціативам щодо соціальної інтеграції та адаптації до умов переміщення й таборового проживання.

Діти змінюють світ навколо себе, впливаючи на процеси міграції та інтеграції, навіть коли ці процеси домінують дорослі. У громадських і приватних просторах, таких як дитячі садки, школи, організовані спортивні заходи та приватні зустрічі, діти незалежно від дорослих будують відносини. Вони формують дружні зв'язки, обмінюються навчальними матеріалами, їжею та мовою. Завдяки своїй ініціативі діти створюють зв'язки, які є критично важливими для процесу інтеграції. Їхня діяльність може долати уявлення

дорослих про безпеку та контролювання умов переміщення, трансформуючи конфліктний наратив, який часто супроводжує відносини між біженцями та приймаючими громадами.

В умовах війни в Україні значна частина переміщеного населення – це діти. Внутрішньо переміщені діти та діти-біженці стикаються з численними викликами, такими як адаптація до нових громад, відновлення освіти та налагодження стосунків. Однак, подібно до досвіду інших країн, українські діти також демонструють ініціативу у побудові соціальних зв'язків, які сприяють інтеграції.

Діти активно взаємодіють із місцевими громадами через школи, дитячі садки, спортивні гуртки та інші спільноти, сприяючи формуванню взаєморозуміння. Вони швидко адаптуються до нових умов, вивчають місцеві традиції та мову, створюючи міст між біженцями та приймаючими громадами.

Діти залежать від дорослих для забезпечення захисту, безпеки та інших базових потреб. В умовах переміщення вони особливо вразливі й потребують керівництва з боку дорослих. Однак це не означає, що дітей слід сприймати виключно як жертв. Вони можуть відігравати важливу роль у сприянні соціальній інтеграції.

Станом на кінець 2022 року кількість людей, які були змушені покинути свої домівки, перевищила 100 мільйонів осіб. Більшість із них проживають в таборах для біженців або тимчасових поселеннях.

У таборах для біженців взаємодія з місцевими громадами є обмеженою через просторову ізоляцію та обмеження у пересуванні. Це відрізняється від міських або сільських районів, де біженці оселяються самостійно й легше інтегруються з місцевим населенням. Однак табори часто розташовані в регіонах із культурною та мовною однорідністю, що може полегшувати вивчення місцевої мови та сприяти побудові позитивних відносин між біженцями та приймаючими громадами.

Значна частина внутрішньо переміщених осіб в Україні проживає в компактних поселеннях або тимчасових центрах, які мають подібні виклики до

таборів для біженців. Обмежений доступ до ресурсів, ізоляція від приймаючих громад і напруженість через брак економічних можливостей створюють додаткові труднощі для інтеграції.

В умовах обмежених ресурсів і соціальної напруги важливість побудови позитивних відносин між переміщеними дітьми та приймаючими громадами не можна недооцінювати. Забезпечення таких програм сприятиме соціальній інтеграції, зменшенню конфліктів і створенню умов для мирного співіснування.

Окрім фрагментарних свідчень, дуже мало відомо про погляди переміщених дітей, їх сприйняття, досвід і потреби в умовах переміщення. Емпіричних даних з цього питання бракує, що пов'язано як із методологічними труднощами, так і з етичними викликами збору інформації від людей до 18 років. Це призводить до значних прогалин у знаннях про досвід дітей у ситуаціях переміщення.

Діти особливо страждають від затяжного характеру більшості ситуацій переміщення (тривалість понад п'ять років), оскільки багато хто з них народжується в умовах життя біженців і, ймовірно, стане майбутніми «дорослими біженцями». Крім того, в міграційній і політичній риториці часто ігнорується важлива роль, яку діти відіграють у процесах інтеграції.

У політичних дискусіях діти рідко згадуються як активні учасники інтеграційних процесів. Наприклад, у Глобальному договорі про біженців, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН наприкінці 2018 року, та у відповідній міжнародній рамковій програмі, що спрямована на глибшу інтеграцію біженців у приймаючі країни, роль дітей та їхня ініціативність здебільшого не розглядаються.

Медіа й громадські дебати часто зображають дітей у зонах переміщення виключно як жертв, чиї потреби розглядаються через призму залежності та вразливості. Це зображення ігнорує той факт, що діти здатні активно змінювати світ навколо себе, впливаючи на процеси міграції та інтеграції, які зазвичай контролюються дорослими.

Конвенція про права дитини (КПД) проголошує право дитини на свободу асоціацій і мирних зібрань. Водночас стаття 5 КПД передбачає, що батьки, члени розширеної сім'ї та законні опікуни мають відповідальність, права та обов'язки забезпечувати належне спрямування та керівництво у здійсненні дитиною своїх прав (стаття 5). Забезпечення балансу між правами дитини, з одного боку, і роллю батьків та законних опікунів, з іншого, може стати викликом, оскільки термін «належний» має різні значення в різних культурних контекстах. Цей виклик стає ще гострішим у випадку дітей-біженців, які можуть опинитися між культурами країни прийому та країни походження. Враховуючи, що сім'я є основним інститутом соціалізації, батьки мають значний вплив на світогляд дітей. Це впливає на те, як діти взаємодіють із членами приймаючої громади та іншими спільнотами біженців у межах країни перебування.

Батьки-біженці можуть віддавати перевагу вихованню дітей у культурних нормах і цінностях країни походження, навіть у тих випадках, коли діти прагнуть інтегруватися в культуру країни прийому. Крім того, батьки можуть намагатися соціалізувати своїх дітей, передаючи їм історичні та політичні напруження з країни походження, переносячи етнічні конфлікти у країну перебування. Наприклад, етнічні напруження між народами дінка і нуер із Південного Судану поширилися на табори біженців у Кенії. Це може призвести до того, що діти з однієї громади будуть ізолюватися від дітей інших громад, особливо тих, кого батьки вчать уникати.

Ставлення батьків до приймаючої громади також може впливати на дітей і ставати перешкодою для їхньої соціальної інтеграції. Однак діти-біженці, які мають можливість обирати друзів як зі своєї громади, так і з приймаючої, демонструють кращий стан психічного здоров'я.

Література та медіарепортажі часто висвітлюють випадки конфліктів між дітьми-біженцями або мігрантами та їхніми батьками, коли останні не схвалюють прийняття дітьми «аморальних» норм країни прийому. Напруженість може виникати через те, що батьки вважають, що їхні діти не слухаються у питаннях, які стосуються вибору одягу, друзів, розваг та часу, проведеного поза

домом. Це найбільше впливає на підлітків, молодих людей та дівчат. Таким чином, дім може стати місцем, де зусилля дітей щодо інтеграції не підтримуються.

У випадках, коли діти-біженці прагнуть прийняти норми та цінності країни прийому, але стикаються з опором з боку батьків і законних опікунів, вони іноді виявляють ініціативу, тікаючи з дому. Деякі з них опиняються в умовах, які роблять їх вразливими до експлуатації та насильства, тоді як інші шукають захисту у службах захисту дітей країни прийому. Це ускладнює батькам процес виховання, передачі цінностей і навчання дітей уникати проблем, адже підлітки та молодь можуть протистояти тому, що вони сприймають як нав'язування цінностей країни походження, які вони вважають недоречними у країні прийому.

Діти-біженці, які народилися в країні прийому, не були свідками або безпосередньо не зазнали конфлікту, який змусив їхніх батьків втекти. Вони не знають іншого життя, окрім того, яке формувалося у таборах для біженців. Це формує у них інший погляд на світ, який досі не отримав достатньої уваги. Відсутність спогадів про країну походження не дозволяє їм порівнювати її з країною прийому. Через це вони можуть мати менше прив'язаності до країни походження і більше ототожнювати себе з країною прийому, навіть якщо батьки намагаються прищепити їм почуття належності та лояльності до країни походження [64].

У випадку українських дітей-біженців, які народилися чи значну частину життя провели в країнах Європи після початку війни, схожа ситуація є особливо актуальною. Вони часто швидше інтегруються у шкільне середовище, освоюють нову мову та звикають до місцевих звичаїв, ніж їхні батьки. При цьому багато з них підтримують зв'язок із рідною культурою через спільноти українців за кордоном, уроки рідної мови чи участь у культурних заходах. Така двоаспектність ідентичності може стати їхньою перевагою в майбутньому, дозволяючи з легкістю адаптуватися до багатокультурного світу, однак вимагає чіткої підтримки для збереження емоційної стабільності та зв'язку з культурною спадщиною України.

Багато ситуацій переміщення стали довготривалими, що суперечить загальному припущенню, яке лежить в основі концепції таборів для біженців, а саме, що біженці – це тимчасове явище, і вони повернуться на батьківщину, як тільки причини втечі перестануть існувати.

Оскільки багато дітей-біженців досягають повноліття у таборах у країні прийому, вони потребують особливої підтримки, щоб вести змістовне життя як дорослі в цій країні. Це особливо важливо в умовах зростаючого акценту на самозабезпечення серед біженців.

Хоча батьки та законні опікуни впливають на погляди дітей, діти-біженці неминуче взаємодіють із приймаючою громадою через різні інтегровані інституції, такі як дитячі садки, школи, місця поклоніння, ігрові майданчики та ринки. Взаємодія в цих просторах дозволяє дітям-біженцям інтегруватися у нове середовище швидше, ніж їхнім батькам. Хоча діти можуть бути занадто малими, щоб усвідомлювати свої дії як процес інтеграції, вони все ж сприяють соціальній інтеграції, налагоджуючи зв’язки між біженцями та приймаючою громадою.

Наприклад, діти-біженці зазвичай швидше вивчають мову країни прийому, ніж їхні батьки, що дозволяє їм краще орієнтуватися в повсякденному соціальному середовищі, ніж дорослим. Володіння мовою країни прийому є важливим інструментом інтеграції, окрім того, що це покращує здатності дітей у новому середовищі.

Для українських дітей-біженців це питання також має значну актуальність. Вони часто демонструють швидкий прогрес у вивченні мов європейських країн, таких як польська, німецька чи англійська, що дозволяє їм легше інтегруватися в шкільне середовище та соціальне життя. Завдяки цьому вони не лише допомагають своїм батькам орієнтуватися в нових умовах, але й стають важливими посередниками між родинами та місцевими інституціями. Водночас участь у мовних курсах чи позашкільних гуртках не лише сприяє інтеграції, але й допомагає дітям зберігати емоційну стабільність і формувати позитивний досвід взаємодії з приймаючими громадами. Цей процес є важливим кроком до

подолання соціальних бар'єрів і закріплення стійких зв'язків між біженцями та місцевими громадами.

Залежність батьків від мовних навичок дітей і їхньої відносної легкості в орієнтуванні у приймаючій громаді змінює традиційні відносини між дорослими та дітьми, перетворюючи дітей на місток між батьками-біженцями та країною прийому.

Володіння мовою країни прийому дає дітям-біженцям можливість досліджувати життя в новій країні незалежно від впливу та посередництва дорослих. Це дозволяє їм деконструювати уявлення дорослих про небезпеку, які можуть бути пов'язані з негативними стереотипами щодо приймаючої громади. Інтегроване шкільне середовище сприяє формуванню дружніх стосунків між дітьми, повазі до культурних та релігійних переконань один одного. Навички, які діти-біженці здобувають, позитивно впливають на благополуччя їхніх родин, наприклад, вони можуть зменшувати страхи та тривогу батьків.

Незважаючи на значну роль, яку діти відіграють у встановленні та підтримці позитивних відносин і сприянні інтеграції в умовах переміщення, вони отримують недостатню увагу в сучасних міграційних політиках і програмах. Зазвичай акцент робиться лише на задоволенні їхніх базових потреб, таких як освіта та медичне обслуговування, з точки зору дорослих. У 2020 році ЮНІСЕФ та УВКБ ООН домовилися про спільний план дій для прискорення зусиль у рамках впровадження Глобального договору про біженців, який зосереджується на захисті дітей у контекстах біженців. Хоча ці зусилля є безперечно важливими, у плані дій діти не розглядаються як активні суб'єкти змін.

Діти можуть стати важливою групою для підтримки довгострокової інтеграції сімей біженців у приймаючих громадах, і їхню ініціативність варто визнавати та використовувати. Взаємодія між публічними та приватними просторами, такими як дитячі садки, школи, ігрові майданчики, місця поклоніння, ринки та домівки, відіграє важливу роль у створенні основ для взаєморозуміння та знайомства між біженцями та приймаючою громадою.

Підтримка платформ і просторів для позитивної взаємодії, таких як спільне навчання та спортивні заходи, є доступним і ефективним способом сприяння інтеграції. Цю необхідність визнає й глобальна освітня політика УВКБ ООН про «національну інтеграцію», запущена у 2012 році. Вона зосереджується на спільному інтегрованому навчанні, що відкриває більше можливостей для взаємодії та соціальної інтеграції.

Щодо спільних послуг, надзвичайно важливо запобігти будь-яким формам нерівності, яку можуть відчувати чи сприймати діти-біженці та діти приймаючих громад. Це може стати джерелом напруженості та завдати шкоди позитивним відносинам. Існують свідчення, що нерівність в освіті призводила до негативного досвіду в таборах, коли діти-біженці отримували більше навчальних матеріалів, ніж їхні однолітки з приймаючих громад.

Рівний доступ до ресурсів і просторів, а також інтегровані соціальні послуги є необхідними для подолання розривів як в освіті, так і в соціальному середовищі між дітьми-біженцями та дітьми приймаючих громад. Якщо створення змішаних шкіл неможливе, фінансування для біженців може ґрунтуватися на принципі «30 – 70», що передбачає, що принаймні 30% усіх інтервенцій для біженців мають адресувати потреби приймаючої громади.

Школи в країнах прийому, які мають достатньо ресурсів, можуть наймати культурних посередників, які забезпечуватимуть успішну адаптацію дітей-біженців до навчального процесу. Водночас багато шкіл у країнах прийому, розташованих у бідних регіонах світу, не мають можливості надавати такі послуги, і в цих випадках самі діти-біженці виконують роль культурних посередників.

Діти складають значну частину переміщеного населення у світі, а в деяких умовах навіть становлять більшість. Хоча вони є особливо вразливою групою, яка потребує спеціальної підтримки та захисту, це не повинно зводити їх роль лише до образу жертв без можливості впливу.

РОЗДІЛ 3
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕНЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ДІТЕЙ У ПРИЙМАЮЧІЙ ГРОМАДІ НА ПРИКЛАДІ ГО «БЕЗПЕКА ТА ДОБРОБУТ»

3.1. Особливості соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей в ГО «Безпека та добробут»

В емпіричному розділі нашого дослідження основну увагу буде зосереджено на аналізі особливостей соціальної роботи з дітьми вразливий категорій, які отримують підтримку від громадської організації «Безпека та добробут»**.** У контексті масового внутрішнього переміщення населення, спричиненого воєнними діями, діяльність організації набуває особливої значущості, адже саме діти, які опинилися у нових громадах, потребують комплексної допомоги для подолання наслідків вимушеного переселення та інтеграції у нове соціальне середовище.

Громадська організація «Безпека та добробут»**,** заснована 20 листопада 2019 року в місті Запоріжжя, виникла як відповідь на зростаючу потребу у підтримці соціально вразливих груп населення, особливо дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. З перших днів своєї діяльності організація визначила ключовим напрямом роботи створення умов для всебічної підтримки дітей, які найбільше потребують допомоги — зокрема тих, хто через війну був змушений покинути свої домівки та інтегруватися у нові громади.

Організація зосередила свою діяльність на наданні підтримки внутрішньо переміщеним дітям, які стикаються з численними викликами у процесі адаптації до нового середовища. Зміна місця проживання, розрив соціальних зв’язків, пережиті травматичні події — усе це створює додаткові бар’єри для дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. ГО «Безпека та добробут» прагне допомогти цим дітям не лише подолати емоційні труднощі, а й створити для них

умови, у яких вони зможуть відчувати підтримку, розвиватися та знову віднайти відчуття безпеки.

Основна увага організації зосереджена на роботі у приймаючих громадах міста Запоріжжя, де спостерігається найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб. Тут ГО «Безпека та добробут» налагоджує партнерства з місцевими органами влади, соціальними службами, закладами освіти та іншими громадськими ініціативами, щоб забезпечити комплексний підхід до підтримки дітей. Завдяки цій взаємодії вдалося створити простір, де діти можуть отримувати психологічну підтримку, долучатися до освітніх заходів, брати участь у творчих гуртках та інтеграційних програмах.

Заснування організації стало логічним кроком у відповідь на соціальні виклики, які постали перед суспільством. Спостерігаючи за тим, як зростає кількість дітей, які опинилися без належної підтримки, ініціатори ГО зрозуміли, що потрібен ефективний механізм, здатний забезпечити дітям доступ до необхідних ресурсів. Особливої уваги потребували ті, хто пережив вимушене переселення та втрату стабільного середовища — внутрішньо переміщені діти, для яких важливо створити умови для відновлення емоційного стану та інтеграції у нові соціальні спільноти.

Діяльність організації не обмежується лише наданням базової допомоги — вона спрямована на формування життєстійкості у дітей, розвиток їхніх соціальних навичок та створення умов для їхнього всебічного розвитку. Важливою складовою цієї роботи є психологічна підтримка, яка допомагає дітям впоратися зі стресом, подолати наслідки травматичних подій та віднайти внутрішню рівновагу. Крім того, велика увага приділяється освітнім ініціативам, які допомагають дітям не лише заповнити прогалини у навчанні, а й відновити навички соціальної взаємодії.

Розширюючи свою діяльність, ГО поступово створила мережу партнерств у місті Запоріжжя, що дозволило охопити більшу кількість дітей та їхніх родин. Особливої важливості ця діяльність набула в умовах повномасштабної війни, коли хвиля внутрішнього переселення принесла до міста велику кількість сімей

із дітьми, що потребували негайної допомоги. Організація стала осередком підтримки для тих, хто шукав безпечний простір, де діти могли б відчути турботу, отримати необхідну допомогу та знову відчути себе частиною спільноти.

На сьогодні ГО «Безпека та добробут» реалізує низку ініціатив, спрямованих на підтримку дітей у приймаючих громадах. Основна мета цих проєктів — допомогти дітям знайти свій шлях до нової громади, відновити емоційний баланс та отримати доступ до ресурсів, необхідних для їхнього розвитку. Освітні програми, психосоціальна підтримка, творчі майстерні та інтеграційні заходи — це лише частина широкого спектра діяльності, спрямованої на створення безпечного та сприятливого середовища для дітей.

Діяльність організації не обмежується короткостроковими акціями — вона орієнтована на створення сталих програм, які забезпечують довготривалу підтримку дітям та їхнім родинам. Завдяки таким ініціативам діти отримують не лише необхідну допомогу сьогодні, а й інструменти для подолання труднощів у майбутньому.

Одним із ключових напрямів діяльності стало створення простору хаб «Теплі долоньки», де діти можуть отримати комплексну допомогу — від психологічної підтримки до освітніх можливостей. Це не просто соціальні проєкти, а справжні хаби підтримки, які стають місцем сили для дітей та їхніх родин.

Далі перейдемо до аналізу конкретних ініціатив, які впроваджує організація, спрямованістю на роботу з дітьми у приймаючій громаді міста Запоріжжя.

Хаб «Теплі долоні» у місті Запоріжжя є важливим центром підтримки для внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів, які постраждали від війни. Заснований у травні 2023 року громадською організацією «Безпека та добробут» за підтримки Європейського Союзу, хаб зосереджується на наданні психологічної та соціальної допомоги, особливо дітям із соціально вразливих категорій.

Основна мета хабу — створити безпечний простір, де діти та їхні родини можуть отримати необхідну підтримку для подолання наслідків війни та адаптації до нових умов життя. Особлива увага приділяється внутрішньо переміщеним дітям із Софіївської та Приморської громад, які потребують спеціалізованої допомоги через пережиті травматичні події та зміну середовища.

У хабі «Теплі долоні» проводяться регулярні психологічні консультації та заняття з арттерапії, спрямовані на емоційне відновлення дітей. Ці заходи допомагають малечі виразити свої почуття через творчість, зменшити рівень тривожності та покращити психоемоційний стан. Крім того, організовуються освітні майстер-класи та культурні заходи, що сприяють розвитку навичок та інтеграції дітей у нове середовище. Такі активності не лише розширюють кругозір, але й допомагають дітям знайти нових друзів та відчути підтримку громади.

Для підлітків хаб пропонує спеціалізовані програми, зокрема психологічні групи підтримки, де молодь може обговорювати свої переживання та отримувати професійну допомогу у подоланні стресових ситуацій. Це сприяє формуванню стійкості та впевненості у собі, що є важливим для їхнього подальшого розвитку.

Протягом останнього року хаб організував низку освітніх програм, серед яких особливе місце займають мовні курси. Для учнів середньої школи були організовані заняття з англійської та української мов, які допомагають дітям не лише покращити мовні навички, але й сприяють їхній інтеграції у шкільне середовище. Такий підхід є особливо важливим для дітей-переселенців, які часто стикаються з труднощами при переході до нових навчальних закладів. Вивчення мови у комфортній атмосфері хабу дозволяє їм швидше адаптуватися до нових умов та знаходити спільну мову з однолітками.

Окрему увагу хаб приділяє дітям дошкільного віку. Програма підготовки до школи, розроблена для дітей віком 5-6 років, допомагає малечі отримати базові знання та навички, необхідні для успішного навчання у першому класі. Ці заняття поєднують елементи гри, творчості та навчання, що робить процес пізнання цікавим та захоплюючим для дітей.

Хаб «Теплі долоні» також став майданчиком для організації культурно-розважальних заходів, які допомагають дітям відчути атмосферу свята, попри складні обставини. Так, наприкінці грудня було організовано святкування Нового року, під час якого діти брали участь у веселих іграх, танцях та майстер-класах. Цей захід подарував дітям не лише гарний настрій, але й можливість відчути турботу та підтримку з боку громади.

Не менш важливими стали заходи, приурочені до Міжнародного дня захисту дітей. Хаб спільно з Ротарі Клубом «Запоріжжя – Хортиця» та Всеукраїнським благодійним фондом «Посмішка дитини» організував масштабне свято для дітей, які постраждали від війни. Під час заходу діти брали участь у творчих майстер-класах, іграх та конкурсах, отримували подарунки та могли просто відчути радість дитинства, незважаючи на складнощі, з якими їм довелося зіткнутися.

Окрім святкових заходів, хаб активно працює над розвитком творчого потенціалу дітей. Регулярно проводяться майстер-класи, де діти мають змогу проявити свої здібності у малюванні, рукоділлі, ліпленні та інших видах творчості. Ці заняття не лише сприяють розвитку дрібної моторики та креативного мислення, але й мають терапевтичний ефект, допомагаючи дітям подолати стрес та тривожність.

Одним із найпопулярніших напрямків роботи хабу стали курси англійської мови, які проводяться у форматі інтерактивних уроків. Діти вчать нові слова, грають у навчальні ігри та виконують завдання, що стимулюють розвиток мовлення. Завдяки такому підходу діти не лише засвоюють граматику та лексику, але й розвивають комунікативні навички, що є особливо важливим для тих, хто пережив травматичний досвід війни.

Важливо зазначити, що хаб працює не лише для дітей, а й для дорослих. На його базі організовуються інформаційно-освітні заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності місцевого населення. Наприклад, у лютому 2025 року було проведено семінар, присвячений питанням податкової звітності за

попередній рік. Такий захід допоміг учасникам розібратися з нюансами податкового законодавства та уникнути помилок під час подання звітів.

Завдяки широкому спектру заходів хаб «Теплі долоні» створює простір для розвитку, навчання та емоційного відновлення дітей та дорослих. Кожен захід — це не лише можливість отримати нові знання чи навички, але й шанс відчути підтримку громади та відновити віру в майбутнє. Хаб продовжує розширювати напрямки своєї діяльності, постійно шукаючи нові можливості для допомоги тим, хто цього найбільше потребує.

У межах емпіричного дослідження, присвяченого вивченню процесу здійснення соціальної роботи із соціально вразливими дітьми, які отримують підтримку в хабі «Теплі долоні», було вирішено застосувати фокус-груповий метод. Такий підхід дозволив не лише проаналізувати рівень задоволеності отриманою допомогою, а й глибше зрозуміти реальні потреби дітей та їхніх батьків, виявити сильні сторони діяльності хабу та визначити потенційні напрями для вдосконалення.

Фокус-групове дослідження є надзвичайно ефективним інструментом для збору якісної інформації, особливо коли йдеться про аналіз емоційного стану дітей та їхнього сприйняття середовища, у якому вони проходять соціальну адаптацію. Його перевага полягає в тому, що в умовах відкритого обговорення респонденти можуть поділитися власним досвідом, висловити думки, емоції та оцінки, які складно виявити за допомогою стандартних анкетних опитувань.

Щоб охопити різні перспективи, було організовано дві окремі фокус-групи: одна — для дітей, інша — для їхніх батьків. Такий підхід дозволив створити безпечне середовище для дітей, де вони могли відкрито ділитися своїми враженнями без впливу дорослих. Водночас батьки отримали змогу обговорити власне бачення ефективності програм хабу, їхній вплив на соціальний, емоційний та освітній розвиток дітей, а також поділитися своїми очікуваннями та пропозиціями.

Участь у фокус-групах взяли діти віком від 5 до 16 років, які регулярно відвідують хаб «Теплі долоні» щонайменше протягом шести місяців. Ця

категорія респондентів була обрана з огляду на те, що саме діти, які мають постійний досвід взаємодії з програмами хабу, можуть надати найбільш об’єктивну оцінку. Крім того, були залучені їхні батьки чи законні представники, які мали можливість простежити зміни у поведінці та емоційному стані дітей за час їхнього відвідування хабу.

Кожна з фокус-груп складалася з 6-8 учасників, що забезпечило ефективну комунікацію між респондентами та модератором. Дискусії проводилися безпосередньо в приміщенні хабу, у комфортній і невимушеній атмосфері, яка сприяла відкритості учасників. Для дітей заняття проходило у формі інтерактивної гри з використанням елементів творчості — малювання, колективних завдань, що дало змогу дітям вільніше виражати свої емоції та враження від відвідування хабу. Діти розповідали про свої улюблені заняття, ділилися тим, що викликало найбільше емоцій, і навіть пропонували власні ідеї для нових заходів.

Фокус-група для батьків мала інший акцент. Дискусія була побудована навколо питань оцінки якості послуг, ефективності заходів, організованих для дітей, а також впливу роботи хабу на емоційний стан, соціальну адаптацію та навчання їхніх дітей. Батьки охоче ділилися власним досвідом, відзначали ті аспекти діяльності хабу, які вважають найбільш корисними, а також вказували на моменти, які, на їхню думку, потребують вдосконалення.

Значну увагу було приділено темі емоційного відновлення дітей та їхньої соціалізації у новому середовищі. Батьки відзначали, що після відвідування хабу діти стали більш відкритими, впевненими в собі, почали легше знаходити спільну мову з однолітками та проявляти інтерес до навчання. Особливо важливою вони вважали психологічну підтримку, яку діти отримують у хабі, адже саме вона допомагає долати наслідки стресу, викликаного вимушеним переселенням.

Важливою темою для обговорення також стало питання інтеграції дітей у приймаючу громаду. Батьки наголошували на тому, що завдяки діяльності хабу діти отримують можливість не лише навчатися, але й брати участь у спільних

заходах із місцевими дітьми, що сприяє їхній соціальній інтеграції. Окремі батьки зазначили, що завдяки участі у хабі діти змогли знайти нових друзів, що позитивно вплинуло на їхній емоційний стан.

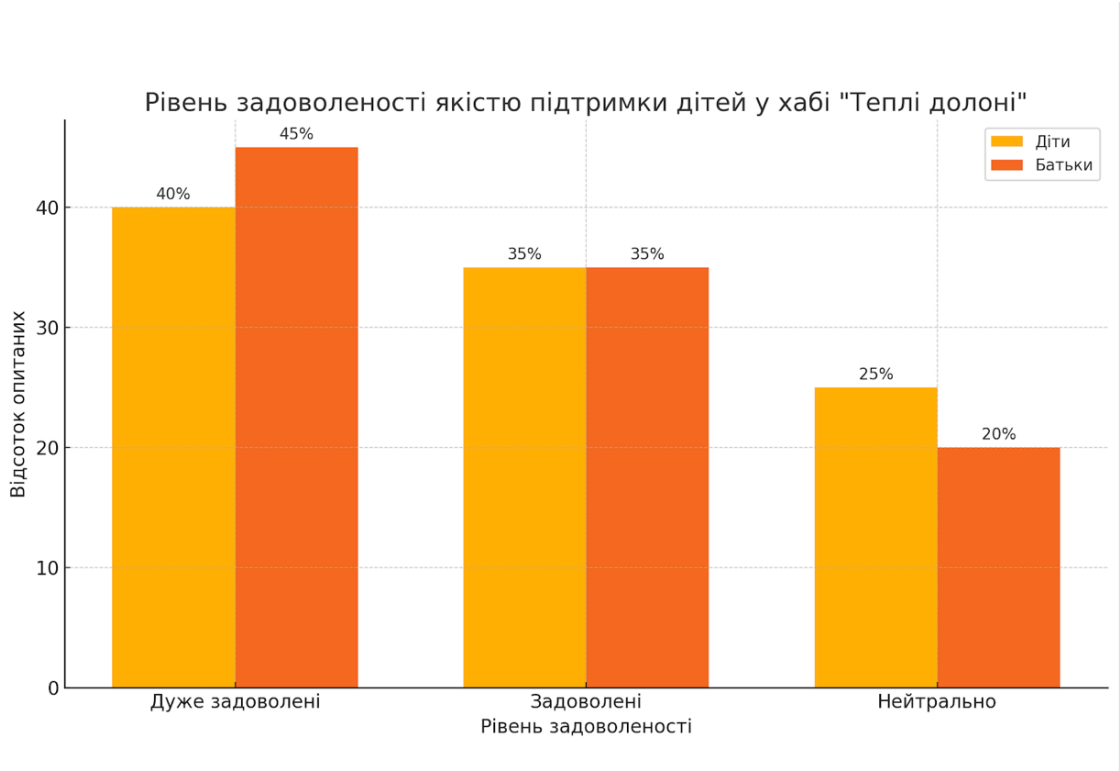

Рис. 3.1. Рівень задоволеності якістю послуг

Ще однією важливою темою фокус-груп стало обговорення актуальних потреб дітей. Як батьки, так і діти наголошували на бажанні мати більше інтерактивних занять, творчих майстер-класів, а також спортивних секцій. Це свідчить про необхідність подальшого розширення спектра послуг хабу для задоволення різноманітних інтересів дітей.

Організація фокус-групового дослідження дозволила отримати глибоке розуміння процесу соціальної роботи з соціально вразливими дітьми та оцінити реальний вплив програм хабу на емоційний та соціальний стан дітей. Завдяки відкритому спілкуванню вдалося виявити сильні сторони роботи хабу, зокрема створення безпечного простору для дітей, де вони можуть не лише навчатися та розвиватися, а й отримати емоційну підтримку.

3.2. Рекомендації щодо оптимізації соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді

У процесі дослідження соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді, які отримують підтримку в хабі «Теплі долоні», було проведено фокус-групове дослідження, спрямоване на вивчення особливостей організації процесу їхньої соціальної адаптації. Основна увага приділялася аналізу реального досвіду дітей та їхніх батьків, щоб оцінити ефективність існуючих програм хабу, визначити їхні сильні сторони, виявити потреби бенефіціарів та знайти можливості для вдосконалення соціальної роботи.

Дослідження охопило дітей соціально вразливих категорій переміщеної громади, а також їхніх батьків (або законних представників), які є активними учасниками програм хабу. Це дозволило сформувати цілісне уявлення про якість наданих послуг, їхній вплив на процес соціальної адаптації дітей та визначити актуальні потреби родин у приймаючій громаді.

Діти зазначили, що хаб став для них місцем безпеки та підтримки, де вони можуть розвивати свої здібності, спілкуватися з однолітками та отримувати психологічну допомогу. Більшість учасників фокус-групи позитивно оцінили освітні програми, творчі майстер-класи, інтерактивні заняття та гуртки, які сприяють їхньому розвитку. Діти підкреслили важливість атмосфери дружби та взаєморозуміння, яка створена у хабі. Водночас вони висловили побажання щодо розширення спектра занять — додавання спортивних секцій, гуртків з інформаційних технологій, музики та театру.

Батьки відзначили позитивний вплив хабу на емоційний стан своїх дітей, підкресливши, що участь у програмах допомогла дітям відновити психологічну рівновагу, знайти нових друзів та поступово інтегруватися у приймаючу громаду. Особливо важливою для батьків стала наявність психологічної підтримки, яка дозволяє дітям подолати стрес, пов’язаний зі зміною середовища та адаптацією до нових умов. Однак деякі батьки наголосили на потребі в

індивідуальній роботі з дітьми, які мають особливі освітні потреби або емоційні труднощі.

Також було відзначено, що діти з соціально вразливих категорій часто відчувають труднощі в процесі інтеграції у громаду. Це підкреслює важливість організації спільних заходів для дітей із різних соціальних груп з метою формування атмосфери взаємопідтримки та толерантності.

На основі результатів фокус-групового дослідження було визначено низку ключових напрямків для оптимізації соціальної роботи з дітьми соціально вразливих категорій у приймаючій громаді:

1. Розширення спектра освітніх, культурних та спортивних програм – діти потребують різноманітних форм активностей для всебічного розвитку. Це можуть бути гуртки з мистецтва, спортивні секції, клуби за інтересами, комп'ютерні курси тощо.

2. Підсилення психологічної підтримки – для дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, важливою є постійна психологічна допомога. Необхідно впроваджувати індивідуальні консультації, групові заняття з емоційного розвитку, а також створювати умови для зниження рівня тривожності.

3. Розробка програм інтеграції дітей у громаду – важливо створювати можливості для участі дітей у спільних заходах із місцевими мешканцями. Це допоможе зменшити соціальну ізоляцію та сприятиме формуванню відчуття приналежності до громади.

4. Інклюзивний підхід у роботі з дітьми – важливо забезпечити рівний доступ до всіх програм хабу для дітей з особливими освітніми потребами, дітей із багатодітних сімей, дітей з інвалідністю, а також дітей з інших соціально вразливих категорій.

5. Активне залучення батьків до соціальної роботи – батьки є ключовими партнерами у процесі соціальної адаптації дітей, тому важливо організовувати для них консультації, тренінги та інформаційні зустрічі для обговорення методів підтримки дітей у кризових ситуаціях.

Виходячи з аналізу результатів фокус-групового дослідження, можна визначити кілька ключових напрямів оптимізації соціальної роботи у хабі «Теплі долоні»:

– Розробка індивідуальних планів підтримки для дітей. Кожна дитина має свої особливості та потреби, тому важливо впроваджувати індивідуальний підхід у наданні допомоги, залучаючи психологів, педагогів та соціальних працівників.

– Інтеграційні заходи для дітей та родин. Організація спільних свят, конкурсів, творчих майстер-класів та спортивних подій дозволяє дітям відчути єднання з громадою та легше інтегруватися в соціальне середовище.

– Розвиток профілактичних програм. Необхідно впроваджувати програми профілактики булінгу, конфліктів, а також навчати дітей базовим правилам безпеки, емоційного самоконтролю та толерантного спілкування.

– Підтримка емоційного добробуту дітей. Використання методик арттерапії, казкотерапії, музикотерапії та інших інтерактивних методів допоможе дітям справлятися зі стресом та розвивати емоційну стійкість.

– Систематичний моніторинг ефективності програм. Постійне відстеження результатів впроваджених заходів через опитування, спостереження та анкетування дозволить своєчасно коригувати програми та підвищувати їхню ефективність.

Результати фокус-групового дослідження свідчать про необхідність подальшого вдосконалення соціальної роботи з соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді. Хаб «Теплі долоні» вже виконує важливу функцію підтримки таких дітей, створюючи безпечний простір для розвитку, спілкування та емоційного відновлення. Однак результати дослідження демонструють потребу у розширенні спектра послуг, поглибленні інтеграційних програм та посиленні індивідуальної підтримки.

Оптимізація соціальної роботи передбачає комплексний підхід, що включає розвиток освітніх програм, психосоціальну підтримку, інтеграційні заходи та постійний моніторинг потреб дітей. Такий підхід сприятиме більш

успішній соціальній адаптації дітей у приймаючій громаді, забезпечуючи їм умови для гармонійного розвитку та реалізації потенціалу.

Застосування запропонованих стратегій дозволить створити стійку систему соціальної підтримки, яка відповідатиме потребам дітей із соціально вразливих категорій, забезпечуючи їм доступ до якісної освіти, емоційного комфорту та безпечного середовища для розвитку. У свою чергу це сприятиме формуванню згуртованої приймаючої громади.

ВИСНОВКИ

Підсумковий аналіз є невід'ємною частиною наукового дослідження, що забезпечує завершеність його структури, підтвердження обґрунтованості зроблених висновків та практичну значущість отриманих результатів. Він не лише підсумовує досягнуті наукові результати, а й окреслює перспективи подальших досліджень, спрямованих на покращення соціальної роботи із соціально вразливими категоріями дітей у сучасних умовах.

Результати аналізу історії становлення соціальної роботи як практичної діяльності у громаді засвідчили про її тривалу еволюцію та важливість у підтримці соціально вразливих категорій населення. Соціальна робота формувалася як відповідь на суспільні виклики, пов'язані з бідністю, соціальною нерівністю та необхідністю підтримки найбільш уразливих верств населення.

З історичного огляду видно, що ранні форми соціальної допомоги ґрунтувалися на благодійності та релігійних практиках, але з розвитком суспільства та державних інституцій соціальна робота набула системного характеру. Важливим етапом стало формування професійної соціальної роботи, яке відбулося у XX столітті, коли виникли спеціалізовані служби та освітні програми для соціальних працівників.

У сучасних умовах соціальна робота відіграє ключову роль у забезпеченні соціального захисту та підтримки населення, особливо в періоди криз та соціальних трансформацій. Вона поєднує в собі як наукові підходи, так і практичні методи роботи з різними групами населення. Досвід історичного розвитку цієї сфери демонструє важливість адаптації та інновацій у соціальній роботі для забезпечення її ефективності у відповідь на нові виклики суспільства.

З'ясовано, що поняття «соціальна робота» охоплює широкий спектр професійних діяльностей, спрямованих на підтримку осіб у складних життєвих обставинах, а її завдання полягають у забезпеченні соціальної інтеграції, стабільності та адаптації вразливих груп населення.

Термін «діти» у дослідженні розглядається як особлива соціальна група, що потребує спеціальних умов для розвитку та захисту. Соціально вразливі діти

визначаються як особи, які з різних причин опинилися у ситуації ризику або соціального виключення, що ускладнює їхню соціалізацію та потребує відповідних заходів соціальної підтримки.

Важливим поняттям є також «приймаюча громада», що означає соціальне середовище, яке забезпечує адаптацію та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей, у нових умовах проживання. Визначено, що ефективність соціальної роботи у приймаючих громадах залежить від рівня соціальної згуртованості, наявності необхідних ресурсів та здатності забезпечувати стійкі механізми соціальної підтримки.

У процесі дослідження було використано низку методологічних підходів, серед яких аналіз, синтез, індукція, дедукція, а також емпіричні методи, що дозволили дослідити соціальні процеси та виявити особливості соціальної адаптації дітей у приймаючих громадах. Особливу увагу було приділено методам спостереження, опитування, аналізу документів та кейс-стаді, що дало змогу отримати якісні дані про стан соціальної роботи у кризових умовах.

Застосування принципу системності дозволило розглянути соціальну роботу як багатокомпонентний процес, що включає організацію соціальних послуг, міжвідомчу співпрацю та індивідуальний підхід до кожної дитини. Принцип інтегративності сприяв аналізу взаємозв’язків між державними установами, громадськими організаціями та волонтерськими ініціативами у забезпеченні соціальної підтримки дітей.

Соціальна адаптація охоплює широкий спектр заходів, включаючи психологічну підтримку, освітню інтеграцію та соціальну інклюзію. Дослідження показало, що успішність адаптаційних процесів значною мірою залежить від рівня соціальної згуртованості громади, доступності соціальних послуг та застосування комплексних підходів до роботи з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Аналіз інструментів та механізмів соціальної роботи продемонстрував, що ефективна підтримка дітей у приймаючих громадах передбачає використання міждисциплінарного підходу, що поєднує зусилля державних та недержавних

організацій. З’ясовано, що ключовими аспектами успішної соціальної роботи є психологічна підтримка, освітні ініціативи, програми розвитку навичок самостійності та впровадження моделей наставництва. Важливим є також забезпечення доступу до якісних соціальних послуг через співпрацю державного сектору, місцевого самоврядування та громадських організацій, що сприяє комплексному підходу до соціального супроводу дітей.

Діяльність ГО «Безпека та добробут» сприяє створенню безпечного простору для дітей, що постраждали від війни та перебувають у складних життєвих обставинах. Організація активно впроваджує програми менторства, групової терапії, інтерактивних навчальних занять та культурних заходів, що дозволяють дітям розвивати комунікативні навички, адаптуватися до нового середовища та знаходити підтримку у громадах. З’ясовано, що такі ініціативи мають значний позитивний вплив на процес соціальної інтеграції дітей та сприяють їхньому всебічному розвитку.

Дослідження діяльності ГО «Безпека та добробут» засвідчило ефективність її програм у сприянні соціальній адаптації дітей та підвищенні рівня соціальної згуртованості приймаючих громад. Виявлено, що комплексний підхід до соціальної роботи, поєднання професійної допомоги, волонтерських ініціатив та активного залучення місцевих ресурсів сприяють успішній інтеграції дітей у суспільство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.

2. Алєксєєнко Т.Ф., Гончар Л.В., Куниця Т.Ю., Бибик Д.Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки : монографія / за ред. Т.Ф. Алєксєєнко. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 240 с

3. Бакалієва О. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції. Київ, 2016. 141 с.

4. Батищева Г. О., Зайцева З. Г. Робота соціальних служб для молоді з молодою сім'єю : метод. рекоменд. Київ : А.Л.Д., 1996. 367 с.

5. Безпаленко О. В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Економіка та управління.* Київ, 2022. № 1(4). С. 3-8.

6. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб.- К.: Логос, 2003. - 134 с.

7. Безпечний простір. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу в дітей дошкільного віку та школярів: навч.-метод. посіб. Вид. 3-тє, доп., виправ. / Богданов С.О., Гніда Т.Б., Залеська О.В., Лунченко Н.В., Панок В.Г., Соловйова В.В. / Заг. ред.: Чернобровкін В.М., Панок В.Г. К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2021. 368 с.

8. Бочкор Н.П., Дубровська Є.В., Залеська О.В. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період: метод. рек. К.: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

9. Вербицька К.В., Карпенко Р.В. Забезпечення потреб вимушених переселенців на території України: Актуальні питання. *Прикарпатський юридичний вісник,* 2022. Вип. 4(45). С. 66-69.

10. Веретенко Т.Г., Лях Т.Л. Соціальний педагог. Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 949-950.

11. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / за ред. Т. В. Семігіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 304 с.

12. Горемикіна Ю. В. Особливості організації моніторингу соціальних послуг на місцевому рівні. *Демографія та соціальна економіка.* 2017. № 4. С.100-112.

13. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2004. 174 с.

14. Грень Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2022. Том 33 (72). С. 80–84.

15. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. для студ. і магістр. спецтей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка». Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.

16. Дерега В.В. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посібник. – К.: НІСД, 2012. 175 с.

17. Діденко Н.Г. Надання якісних соціальних послуг і розвиток соціальної інфраструктури громад в умовах децентралізації. *Науково-практичне забезпечення децентралізації надання послуг в об'єднаних територіальних громадах: матеріали наук.практ.конф.*, Київ, 2018. С.86-89.

18. Діти у складних життєвих обставинах. Програми і методики соціально-психологічної реабілітації та адаптації дітей, які перебувають у центрі соціально-психологічної реабілітації. *Міністерство соціальної політики України, Державний інститут сімейної та молодіжної політики*. Київ, 2013. 284 с.

19. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. *Збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАН України.*2015. №19(1). С.204–213.

20. Жиленко Р., Афанасьєв Д. Локальний вимір потреб внутрішньо переміщених осіб: приклад Ужгородської територіальної громади. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»,* 2022. Вип. 2 (51) с. 54-57.

21. Журавель Т., Іванюк І., Лехолетова М., Лютий В., Лях Т. Профілактика деструктивної поведінки підлітків / ред. Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФОП Буря О.Д., 2022. 144 с.

22. Захист прав дітей в умовах війни за міжнародним правом та національним законодавством України: монографія / Ю.С. Шемшученко та ін.; за заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Юрид. думка, 2021. 194 с

23. Звєрєва І. Д. Соціальна робота в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / І. Д. Звєрєва, Г. М. Лактіонова. Київ : Науковий світ, 2004. 204 с.

24. Капська А. Й. Соціальна робота : технологічний аспект : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 56 с.

25. Калитич О. І. Проблеми формування стресостійкості у майбутніх соціальних працівників. *Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених*/ гол.ред. В. В. Гоблик, І. І. Алмашій. Мукачево: МДУ, 2018. С. 23-25.

26. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посібник. Київ : Обнова компані, 2017. Ч. І. 256 с.

27. Колодійчук Ю. В. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я: монографія / Ю. В. Колодійчук, В. В. Корнещук. Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2017. 182 с.

28. Кравченко О., Коляда Н., Салата Н. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2020. 2 (5). С. 13-25.

29. Кривов'яз О.В. Захист прав дитини в умовах збройного конфлікту. *Правничий вісн. Ун-ту «КРОК»:* зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 27. С. 80-85.

30. Кубіцький С. О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. Київ: Міленіум, 2015. 300 с.

31. Лазебна М., Пацкан А., Гавриленко М. Соціальні послуги в умовах воєнного стану : досвід України. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 108с.

32. Лукашевич М. П. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник / Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Київ : Каравела, 2009. 368 с.

33. Лукашевич М.П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи: навчальний посібник; 2-ге видання. Київ : МАУП, 2003. 168 с.

34. Лютий В.П., Дуля А.В. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Humanitas.* 2023. № 1. С. 49-58. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7 (дата звернення: 28.12.2024).

35. Лютий В.П. Вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2017. №3. С. 26-37.

36. Міщенко О.М., Сівакова Є.О. Реінтеграція дітей: концепція і сутність. *Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації».* 2021. № 2(46). С. 168.

37. Нікітіна В.В. Соціальна вразливість внутрішньо переміщених осіб як підстава соціальної роботи з ними. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»,* 2021. Вип. 2(49) С. 120-123.

38. Омельченко С.О., Тернопільська В.І., Чернуха Н.М., Співак Я.О., Васильєва-Халатникова М.О., Бакуліна О.С., Костенко Д.В., Рутьян Л.І. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2021. 219 с.

39. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education,* 2022. Vol. 9, No. 1. P. 89-99.

40. Попок А. А., Дяченко А. В. Приймаюча громада як суб'єкт інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2020. № 2. С. 21-29.

41. Практики надання соціальних послуг сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах : науково-методичний збірник. Київ : Київський

міській центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2016. 110 с.

42. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397(дата звернення: 20.12.2024)

43. Протас О. Л. Соціально–педагогічна підтримка дітей внутрішньо переміщених сімей за умов воєнного стану. *Журнал "Гірська школа Українських Карпат" Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.* 2022. №26. С.140-144.

44. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

45. Рамон Ш. Західна і Східна Європа: соціальна політика і соціальна робота. *Соціальна робота в Україні: перші кроки.* Київ : «Академія», 2000, 68с.

46. Риндзак О.Т. Соціокультурні інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному виборі. *Науково-практичний журнал «Регіональна економіка».* 2016. № 3. С. 120-127.

47. Руденко Л. А. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості. *Наукові записки Українського католицького університету,* 1 (IV). 2014, С. 198-207.

48. Семигіна Т. В. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму.* 2019. № 4. С. 65-75.

49. Семигіна Т., Гусак Н., Трухан С. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. *Український соціум*, 2015. № 2. С. 65-72.

50. Семигіна Т., Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275с.

51. Скорик Т. В. Профілактика синдрому «професійного вигорання» соціальних працівників як необхідна умова професійної готовності. *Наукові*

записки (Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя). Серія: Психолого-педагогічні науки. 2011. №3. С. 98-100

52. Слозанська, Г. І. (2016). Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. К.: Університет «Україна», (12). 113-118.

53. Слозанська Г. І., Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. д-ра пед. Наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с.

54. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / за заг. ред. К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М. Трубавіної. Київ : Агентство «Україна», 2015. 176 с.

55. Соціально-педагогічний супровід дітей вимушених переселенців: посібник / Т. Ф. Алєксєєнко, Д. Д. Бибик, Л. В. Гончар, Т. Ю. Куниця. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 208 с.

56. Столярик О., Семигіна Т. (2023). Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education.* Vol. 10, №. 1. с. 63-77.

57. Сучасні теорії соціальної роботи: Антологія / Упор. Т. Семигіна. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.

58. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. О. Поляничко, А. В. Кирилюк. Суми : ФОП Цьома, 2020. 336 с.

59. Третиннікова Л. А. Організація роботи соціального педагога щодо захисту прав дітей вимушених переселенців. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту: навчально–методичний посібник. Київ: Агентство «Україна», 2015. С.113.

60. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі монографія. Київ: ШК ДСЗУ,. 2011. 168с.

61. Хома Н. М. Підходи до розуміння моделей соціальної держави. *Держава і право*. 2013. С. 455-461.

62. Юрків Я. І. Використання методів групової роботи в громаді в умовах воєнного стану /за заг.ред.проф. О.О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. 281 с.

63. Mirshad R. Foundations for Social Work - Basic concepts in Social Work. 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/356536305_Foundations_for_Social_Work_-_Basic_concepts_in_Social_Work (дата звернення: 26.12.2024).

64. Otieno E., Jaji R., Kuhnt J. Children in refugee camps and their role in refugee-host community integration. *German Institute of Development and Sustainability.* 2023. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/279677/1/1866187252.pdf (дата звернення: 16.12.2024).

65. Slozanska H. Community Social Work in Ukraine: towards the Development of New Practice Models. *Socialine teorija, empirija, politika ir praktika.* 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/341314244_Community_Social_Work_in_Ukraine_towards_the_Development_of_New_Practice_Models (дата звернення: 18.12.2024).

Декларація

академічної доброчесності

здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Панченко Олександр Вікторович, магістрант 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: 2661716856@ukr.net,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна роботи із соціально вразливими категоріями дітей у приймаючій громаді» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ПІБ (студент) Панченко О.В.

Дата_____ Підпис_____ПІБ (науковий керівник) Маловічко О.В